

E K N I Z K Y . S K

Obrazy z
dějin národa
českého III

Vladislav
Vančura

Vladislav Vančura

Obrazy z dějin národa českého III

POSLEDNÍ PŘEMYSLOVCI

Hluboké lesy

Zvěst vypravuje, že za času kralování Přemysla Otakara II. žil v mazovské zemi a právě na okrajkou pralesa mezi řekou Vislou a Drvencou člověk jménem Kmitas. Byl prý dobrého srdce a zbujně mysli. Měl hbité tělo, širokou hrud', útlé boky, kadeřavou hřívou, planoucí zrak, vlčí tesáky.

Byl krásný?

Možná, avšak svědkové mluví rozličně.

Kteréhosi léta zabloudil do Kmitasova hvozdu jáhen Razek, dobrý řeholník a dobrý křtitel pohanů. – Jáhen jde bez bázně. Prodírá se podrostem, klopýtá přes kořeny a znenadání spatří před sebou plameny. Znenadání spatří Kmitase. Oheň svítil, bylo jasně viděti Kmitasovu tvář, jeho ramena, jeho vlasy, jeho lesknoucí se zrak. Bylo jasně viděti plesající stvoření, ale jáhen se v hrozných úzkostech dává do křiku. Volá, volá, prosí o pomoc a div nezemře strachy.

Byl tedy Kmitas ohyzda? Měl zoban místo přímého nosíku, dráp místo ušlechtilých rukou a pazneht místo chodidel?

Snad, ale ženské, které jednou šly mimo kosjuvský brod a které zastihly Kmitase jak plaví hřebce, spustily chechtot a házely za chasníkem hrudkami. Jedna z těch ženušek držela v ruce tlouk, kterým se hněte prádlo, a byla by milého Kmitase velmi ochotně uprala.

„Ty bídný vlku, nás chceš rozehnat? Jen to zkus, jen si něco začni!“

Řkouc to dala se ženuška do běhu. – Suknici nad kolenem, tvář v ohni, hrdlo plné šťastného výskotu – přísámbůh, podobá se spíše zamilovaným rusálkám než trestající dívčině.

A kyj?

Od hada v ráji, od časů kamenné palice, od prvního úsměvu, který zkřivil lidskou tvář, znamenají rány nejen zlobu, ale i příchylnost. Hrozící tlouk, nadávka a hrudky, které se sypou na Kmitase, jsou jen hrubá řeč lásky. – Tak jest! Pekelník, jenž zděsil svatého kněze, byl u kosjuvského

brodu shledán hezoučkým.

Kmitas sám neměl ovšem o svém zevnějšku a o svých mravech ani ponětí. Strojil se jak se dalo a konal nezbytné věci. Hlad, starý pořádek v rodinách a nájezdy ho nutily, aby pásł dobytek, aby rubal dříví, aby lovil zvěř, aby mstil křivdy a utíkal před mocnějším nepřítelem. Byl Istivý, byl nelítostný a tu a tam si vedl něžně jako neviňátko. Táhlo mu na dvacátý rok, ale tehdy se čas nepočítal; a lze připustit, že se narodil o něco dříve či později.

Pokud běží o příbuzné, o Kmitasova otce, o paní máti, o kmotry, bratříčky a sestry, byli všichni stejně sveřepí a stejně milostní. Prales či děsné podmínky pralesa je vedly k děsným činům, cit lidskosti je poutal v šťastný svazek a jejich zbožnost viděla jak se otvírá nebe.

Jednou přálo mužským Kmitasova rodu štěstí. Vyšli do lesa a prvnímu z nich padla do rukou jalůvka, druhému los a třetímu kňour, čiperné rochně. I zabili jalůvku, losa i rochně a složili kořist před krb do řádky. Potom se nejmladší žena jala chválit manžely svých sester a všechny mladice se radovaly.

„Neradujte se,“ pravila paní, která přivedla Kmitase na svět, „jakpak usušíme tu kořist? Je parno, je vlhké počasí a nesvítí slunce.“

Potom udeřila brašnou na sůl a pravila dále: „Brašna na sůl je prázdná. Jakpak prosolíme tolik masa a jak je chcete ukládat do beček?“

Kmitas tedy rozčtvrtil jalůvku, oddělil pěkný kus od hřbetu, vzal maso, vzal brašnu a již pospíchá do kláštera, aby tam odevzdal dáreček a požádal o vzácnou sůl.

„Nesu vám, svati otcové, pěkný špalek hovězího a vy mi na oplátku poskytněte tolik soli, co se jí vejde do té brašnice.“

„Dej pokoj, divochu! Jsme jen služebníci. Svatí otcové se modlí v kostele. Nevíš, že je dnes svátek? Neslyšíš zvon? Vy, černé duše, se staráte jen o to, kde by se dal posmejčit nějaký žvanec. Co, nepotkals tu jalůvku někde v ohradách pana knížete?“

Pokud běží o hovězinu, nebylo Kmitasovo svědomí dost čisté. Dostal strach, zůstal před branou. Věru, kdyby sůl nebyla tak vzácná a kdyby

mnišské zpěvy nezněly tak nádherně, vzal by do zaječích.

Když se otevřela klášterní branka a když na vnější cestu, která obtáčí zeď, vyšel zástup mnichů, zacinkaly drobounké zvonečky tak něžně a s takovou veselostí, že se dal milý Kmitas do smíchu. – Nu, Bůh ho potěš! Prior měří chudáka zlými pohledy a každý může uhodnout, že se hněvá.

V tom okamžiku se průvod zastavil a ke Kmitasovi přiskočili dva sluhové. Jeden jím smýkl na zem, druhý jej bije hlava nehlava.

„Vlku prokletá, náš milostivý pán ti kyne ku spasení a ty se chechtáš?“

Co slovo to rána.

V zástupu řeholníků kráčel tehdy pán jménem Zemomysl, který byl jedním z velmožů toho kraje. Když prior pozvedl zrak k nebi, když se poznovu ozval nádherný zpěv a mnichové vykročili, nachýlil se jáhen Razek k uchu vznešeného pana Zemomysla a řekl mu:

„Ten býk, kterého jsi viděl a který teď leží u cesty, ten tvor tak nepodobný lidskému stvoření je přece křesťan. Sám jsem ho uvedl v církev, sám jsem k němu mluvil svatá slova. – Ach, velmoži, který jsi pánem mazovského kraje, a my, služebníci boží, kteří v těch končinách velebíme nejsvětější Pannu, kterak se budeme zodpovídati za své poddané? Klášter a tvoje světská moc má vládnouti lidu jako vůle, která poroučí údům. Bůh nám vtiskl do rukou správy a my je nedobře vykonáváme, neboť ten člověk žije po pohanském způsobu. Nadarmo byli pokřtěni jeho otcové, nadarmo jsem jemu otevřel brány ovčince. Vede si jako vlk a jako ďábel skáče do ohně. Viděl jsem jednou, jak se vzteká: Plamen mu šlehal po srsti a ta srst nevzplanula.“

Vznešený Zemomysl naslouchal jáhnovi bez pozornosti. Jeho duše, jeho zpívající duše letěla k výšinám, kde přebývá jen blaženost; jeho kosti se chvěly, jeho ústa byla plna hlasu, jeho mohutný hrudník se dmul dechem písně. Šel s hlavou zvrácenou, šel opřen v plášť tak jako by ten bílý plášť, který mu mnichové přehodili přes ramena, byl nějaké lože vytržení. I slyšel Zemomysl jen skuhravý šepot; když hlas neustával, zkřivilo se mu obočí a řekl:

„Co povídáš, co mi hučíš do ucha? Ten chlap je z lesů, které jsem dal vám, mnichům!“

„Nikoliv, pane. Je to tvůj poddaný a odvádí ti daň. Říkají mu Kmitas. Přebývá v bídne peleši u kosjuvského brodu; má mnoho bratří, mnoho příbuzných a všichni se mu navlas podobají. Všichni žijí v nepravosti.“

„Mlč, hlupáku! Neslyšíš vroucí zvon? Neslyšíš hlaholiti sbory?“

Kníže se rozhněval. Stahuje ústní koutky, vyrazí z nozder dech, obrátí se k jáhnovi zády, jme se zpívat, ale jeho duch zří bídníka, který byl ztlučen, a jeho paměť opakuje Kmitasovo jméno.

Tak byl Kmitas poznamenán jako beránek ve stádu.

Vojenský nocleh

Asi za šest měsíců po průvodech k počtě Panny Marie udeřil nesmírný mráz. Lesy praštěly, v povětří tuhla křídla krkavců a srdce medvěda samotáře se zastavovalo. V ten čas bylo českému králi táhnouti lesem mezi řekou Vislou a Drvencou. Šel se všemi svými trabanty, s pány, s kněžími, s bojovníky, s lučištníky, s pacholky, s honáky, se vší čeledí a se vší velikostí. Jeho průvodu nic nechybělo, ani úspěch ani zmar ani hlad ani sytost ani pokorná mysl ani pýcha. Vše, nač si vzpomenete, pach bídy i sláva, jež se svými nadsázkami činí ze smrtelníka hrdinu, vše táhlo s tím vojskem. Koně řehtali, udidla cinkala, sníh vzlétal jako když sněží od země k nebesům a mužové, šlechtici i prostý lid spolu mluvili hlasem, který rozděluje klusání zvířat. Byl mráz, země pukala, stromy se rozčesávaly pod tíhou závěsů a hřeben sněžných dun se táhl do pole. Král hledal závětrí, šel podle hvozdu, sledoval klikatou hranici lesa.

A stalo se, že lid vybíhal z osad a že lesní mužové vykročili, aby zpovzdálečí sledovali průvod.

„Král prý táhne na Litvu.“

Snad, ale lesní lidé jsou nedůvěřiví. Pustili se na rousnatých koníčcích středem hvozdu a již stojí před hrádkem svého pána.

„Hej, sluhové, hej, správce, po lesním okrajku jde vojsko. Bůh nám pomáhej! Nikdo neviděl nádhernějších koní, nikdo neviděl mocnějšího krále!“

Hradní purkrabí se vyptal co a jak. Vyptal se na počet zbrojenců, vyptal se na soumarský náklad a běžel k Zemomyslovi.

„Pane, k našemu hrádku se valí nesmírná vojska! Český král, český král je na pár hodin cesty!“

„Přiveď sem koně! Podrž mi třmeny a chystej dobré přivítání! – Ach, buďte se mnou, svatí přímluvčí, a ty, Panno Maria, mi napomáhej: Chtěl bych se vrátit s králem Přemyslem, chtěl bych ho pozdržeti ve svém domově, chtěl bych s jeho přispěním dosáhnout statku, který mi byl kdysi vzat.“

Řka to velmož dopodrobna vyloží, co mají konat služebníci v komorách a služebníci, kteří jsou v kuchyni a v dobytčích ohradách. Rozdělil práci zbrojencům, řezníkům i kuchařům. Poručil, aby jedni chytili blázna, který dovede člověka rozesmát, a druzí aby přivedli slepce, dobrého zpěváka. Když domluvil, vyhoupl se mazovský pán na koně a hnal se a hnal, až dorazil k Přemyslovu vojsku. Tu zahouká na strážného zbrojence a ten zbrojenec zůstává vpovzdálečí jeho průvod. Vede velmože k panošovi. Panoše s ním kráčí k rytířům a k pánům.

Když pak nastala příhodná chvíle, bylo velmoži dovoleno mluvit před králem. Tehdy řekl:

„Pane, vládce a králi, tvá moc je veliká, tvoje myšlenky a tvá vůle obsahuje všechn okresek. Bůh ti svěřil péči nad zeměmi i lidmi a ty dbáš a staráš se, aby bezpráví bylo kaženo a věci spravedlivé aby byly vyvýšeny. Bůh ti svěřil úkoly zjevné, ale vnukl ti i bezpočet záměrů, které zůstávají skryty až do chvíle, kdy vzejdou jako vzcházejí byliny pod krácející nohou nějakého jara. – I stalo se, že můj otec neprávem dal kraj, který jsem měl zdědit, synu prvorozenému. Ten kraj mi patří po rozumu úmluv a po rozumu zvyku. Bůh mi jej skýtá, já však nemám sílu, abych jej ochránil před křivopřísežníky. Již jsem se děsil, že právo bude navždy ztraceno, ale spravedlivý Bůh ti, králi, pokynul, abys stočil svého koně v končinu lesa a

vedl tě úzkou cestou, abys mimoděk vkročil v to mé území. Poznávám, že svatý Stanislav byl průvodčím tvých stráží, neboť on mi ve snách přikázal mluvit před tebou o své křivdě.

Přehlédni – pravil dále svatý Stanislav – přehlédni sýpky a schystej chýše a svez dosti mouky a tučného dobytka pro královo vojsko. – I prosím tě tedy a žádám, abys dal lidem znamení k odpočinku, a aby ses sám uchýlil na můj hrádek. Dále tě prosím a žádám, abys mému bratru pokynul, že je spravedливо odejít z končiny, která je mi dána.“

Král naslouchal šlechticově řeči s rukama složenýma na oblouku sedla. Byl již unaven a hučelo mu v hlavě. Byl unaven. Vítr roznosl jeho myšlenky a král teď toužil po jídle, po dobrých zprávách a po družném hovoru. Šlechticova prosba připomínala mu vlastní spor s jeho vznešeným otcem Václavem I. a směřovala se se starou vzpomínkou.

„Kde jsem slyšel podobnou řeč? Nejsou to hlasy, které mluvily v dětinských dobách, které mě mámily a které doposud ukládají o moji duši?“

Tu se král naklonil a shlédl na knížete. Zjevila se mu divoká tvář a jinošský pohled. Král zatajil pousmání a odpovídal vlastním myšlenkám.

„Vím, kolik uhodilo, znám vzpoury proti otcům.“ Potom přikývl k prosbám mazovského pána a dal se na pochod do jeho hrádku.

Téhož dne ležel Přemysl v komnatě s nízkým stropem. Nastával soumrak. Vedle královy světnice bděli kněží a šlechticové. Jakýsi kaplan zpíval hodinky, páni s meči na stehnech přemáhali dřímotu a všetečný sluha přebíhal po špičkách s místa na místo. Tu táhl v kbelcích vodu, tu se prohýbal pod otýpkou sena.

„Copak to vlečeš?“

„Královův kuchař, pane, a královův lazebník se třesou zimou. Leží ve stáji a nemají tam ani nitky ani stébla.“

Dříve než se šlechtic chopil holi, zmizel sluha mezi zbrojenci. Bylo jich ve všech koutech jako much. Hemžili se na chodbách, dřepěli na schodišti a každý z nich se rozpomínal na nějaké řemeslo. Jeden látal houni, druhý spravoval pánev, třetí se snažil narovnat ohnutá ramena kříže. To není

všechno! Bylo třeba připevnit uvolněné přezky, stáhnout sedlovou podušku, sešít plášť, v němž volský roh provrtal díru; bylo třeba kovat a ohánět se hřebem a paličkou a šídlem a pery. – Ono se totiž na cestách zkazí víc věcí než při požáru. Kdyby snad soumaři byli pokryti peřím a kdyby byl jejich zadek měkký jako je zadek nějaké labuti, ještě by přicházely vniveč kotlíky a ještě by se jich dobrá polovička rozbila.

Kořist

Zatím co se dovední zbrojenci pachtili s pořádkem, zatím co kněží prozpěvovali completorium, zatím co král snil o vítězství, a zatím co jeho vojsko pospávalo ve slámě, v senech, pod hambalky a v chýších, stáhli se všichni, kdo měli v mazovské končině nějakou chatrč, a kdo ji musili vyklidil, do lesa. Dlaně na spáncích, prsty v ústech, vyráželi buď vzdech, buď kletbu. Bylo jim jasno, že, až se vrátí, nenaleznou v příbytcích ani mouky ani zrní, a že jejich kravka nepřečká divou přeháňku. – Protože pak bída, tíseň a společné neštěstí lidi sbližuje, a protože je má k tomu, aby si stýskali a mluvili o pohromě, volal jeden nešťastník na druhého: „Hej, kmotře, měl jsem jalůvku a dva volky, ouvej, byli to moji živitelé. Každého dne jsem je vyháněl z chléva, každý den jsem jim dával píce do jeslí. Jalůvka dorůstala, už jsem měl přichystánu palici, už jsem pomalu myslil na porážku – a tu máš! Se mi zdá, že jsem ji zahlédl viset mezi dvěma buky. Běháky vzhůru, ocas na hřbetě. Žádná řeč, byla to ona!“

„Bůh potrestej poberty,“ řekl na to soused. „Bůh je potrestej! A když ne, kéž by mi aspoň skytl sílu a dovolení, abych se bránil. To by ses potom podíval, jak bych se dovedl ohnat a jak bych jim dal za vyučenou! Rány Ježíšovy, vždyť jsme v křesťanské zemi!“

Jiní chlapíci (na rozdíl od svých zbožných druhů) neztráceli čas a vyhnali dobytčata zadními vrátky do lesů. Podobným chytrákům bylo ovšem blaze. Král nekrál, kníže nekníže, zdálo se jim, že se mohou smát.

„Když chce pán rozdávat, ať sáhne do svého. Má kravek

nepočítaných, má volků jako smetí.“

„Proč by rozdával ze svého?“ otázal se jiný člověk. „Proč by nevložil ruku na majetek nepřátel? Jen ať na ně vytrhne, ať dá svým lidem ždibec kořisti!“

„Pěkná výprava, při níž se chudák může obohatit, to by ještě ušlo, ale zvát krále, jehož vojsko požírá ovci na dvě kousnutí, to je, lidičky, na nás mor!“

Když si porozprávěli, zvedli venkované obušky a každý z nich hnal své stádce hluboko do hvozdů. – Psi štěkot, křik a rány pobláznily vposled stádečka tak, že se nezastaví až někde v končinách kosjuvského brodu, tam, kde přebývá Rmitasův rod.

Právě zasvítává a stádo se blíží k tomu místu.

Milý Kmitas si hodil na ramena divošský plášť, vzal oštěp, vzal luk, vzal šípy a pranic se neohlížeje na mrazivé povětrí vyrazil do lesa. Bloudí sem a tam, sleduje stopy a stopy se zmnožují. Hle, zde se srazilo stádo dobytka. Vpředu jde těžký kus, za ním kráčejí kravky a jalovina; volci otálejí.

Kmitas se pustil cestou stáda. Již slyší bučení, již rozeznává plavý hřbet dojnic, již spatřuje své vzácné zboží!

Tu nechtěl Kmitas věřit vlastním očím. Bil se do boků, skákal, dupal, výskal radostí. – A dříve než by obratný kněz mohl odříkat Otčenáš, již strhává svůj plášť z kožišin, již jej rozkrajuje, již poutá býkovy nohy, již přehání stádo kamsi do dubin k chatrči svého strýce.

I byl ten Kmitas velmi rozveselen. Vraceje se k pokraji lidských sídel, zpíval si z plných plic a velebil řízení boží, které mu přišlo tak vhod.

Latina

Byl den a král se probudil.

Sotva se rozneslo, že Přemysl bdí, přišli k němu čeští pánové a dále jáhen Razek a dále důvěrník olomouckého biskupa, kněz rodem ze Saska.

Biskup právě postonával, byl utrmácen, seděl u ohně a nemohl jít vstříc poutníkům, kteří toho rána dorazili ke královu vojsku. Důvěrník přivítal tedy pocestné za biskupa a (jako se sluší) šel oznámit nejdříve králi, kteří kněží přibyli v jeho stan.

Když bylo dáno důvěrníku dovolení k řeči, pravil takto:

„Králi, je zde několik kněžských průvodů. Jeden nese korouhev, druhý přináší krásné dary, ale třetí je prostý. Jsou v něm mnichové řádu Německých rytířů, jsou v něm mnichové zedraných rouch a mají prázdné ruce. Nejedli, nepili, tři dny se trmáceli hlubokými lesy a jen proto, aby před tebou sklonili kolena, a aby mohli s našimi bratry – to jest s kněžstvem, které jsi přivedl – prosit Boha za přímluvu pro tvoji duši. Křížácká modlitba, králi, proniká nebem a je proti modlitbám mazovských řeholníků tak velmi vážena jako řeč starého šlechtice proti řeči nováčka, který se nevyzná v rytířských mravech a teprve včera byl pasován. Svatost těch křížáků, kteří přicházejí, nevzešla dne posledního, ale je stará a vysmolená jako Bečka vinárníkova, v níž se udržuje víno neporušené a příjemné.“

Král odpověděl biskupovu důvěrníku a vykázal mu místo po své levici. Potom poručil jáhnovi, který byl Razek, aby uvedl křížáky do kněžského shromáždění.

„Biskup stůně,“ řekl. „Jeho důvěrník setrvá po mém boku. Chci tedy, aby křížáci rozmlouvali s ostatními kněžími. A nechť jim řeknou vše, co je tíží, a vše, co lze světskou mocí změnit v jejich prospěch.“

Sotva král domluvil, rozběhl se jáhen Razek ke křížákům a jal se je prositi, aby neodkládali svých ušmouraných kuten a vešli v kytlicích, v opáncích, s rozpleteným cingulem a s potrhanou kápí, to jest tak, jak je zřídila cesta.

Nejstarší křížácký mnich odpověděl jáhnovi latinou, kterou pozměnila dlouhá odloučenost od škol a od klášterů. Razek mu nerozuměl ani slova a nachýliv ucho ptal se třikrát, co si svatý muž přeje a jakou řečí to mluví.

„Eh,“ řekl na to křížák, „mluvím jazykem svatého Augustina a ta moje

řeč zní jako zvony! Jestliže jsi nic nepochytil, pak věru nevím, s jakým užitkem nasloucháš svaté mši. Krátce: nedám za tvou latinu ani zbla!“

Jáhen Razek skrčil ramena, uklonil se starci (který byl lantmistrem) a vysílaje tu a tam trochu posměšné pohledy vedl milého latináře s jeho čtyřmi soudruhy k domu, kde dleli kněží z královské družiny. Tam přivítal křížáky jakýsi kanovník. Ale hovory opět vážly. Nikdo ani z polských ani z českých kněží se nemohl s hosty dorozumět. – Těžká rada!

„Co si, bratři, počneme? Jak máme vyslovit své myšlenky? Biskup stůně, jeho důvěrník dlí po králově boku a bez nich? Marná řeč!“

„Biskup není tak sláb, aby nemohl mluvit. Neleží na lůžku, sedí u ohně. Zaveďte křížáky do jeho světnic!“

Olomoucký biskup Bruno (právě tak jako jeho důvěrník) byl Němec. Když hosté vešli, pronesl pár slov a křížáci byli doma. Spustili svou mateřštinou, zapomněli na latinský jazyk, přenesli se do německých hradů, které se navzájem podobají jak vejce vejci. Biskup mluvil o Magdeburku a lantmistr znal Magdeburk lépe než svou dlaň. Bylo jim příjemno vzpomínati.

I zněla jejich řeč a za té řeči oživoval háj na německé stráni a znělo volání a hlasy: Hlas zpívaný i něžná loutna. V té řeči se ozval řinkot zbraní, v té řeči se kmitla ženština s váčkem u pasu; lantmistr, biskup, všichni křížáci viděli její šibalský úsměv.

Zatím Razek, dobrý jáhen z mazovského kláštera a dobrý křtitel pohanů, stál opuštěn u dveří. – Co dělat? Má do božího poledne točit palci?

Věc trvala příliš dlouho. Razek se rozhněval. Vychází. Přirazil zprudka dveře a s kým se to setkává?

V síni, kde čertovsky táhlo, stál český mnich. Rozrážela ho zima, byl rovněž nakvašen.

„Jáhne, čekám zde na vznešeného lantmistra. Čekám již dlouho. Prsty mi ozábly v opáncích a věru, kdybych neměl vyříditi křesťanské pozdravení od svého převora, dávno bych byl odešel. – Pobyl jsi s křížáky déle než hodinu. Zdržel jsi lantmistra – ale proč mi aspoň teď nepokyne,

abych vešel?“

„Já,“ odpověděl Razek, „jsem lantmistra pranic nezdržoval! Stál jsem mlčky u dveří, nikdo mě neoslovil a tebe také nikdo nepřivítal. Vrať se tedy, dobrý mnichu! Křížák ti nepřitáhne lavici ani se k tobě neobráťí.“

A kdyby – nakrásně, vždyť čeští a polští kněži nemohou porozumět jejich latině! – Křížácká řeč,“ dodal znamenaje na tváři druhého mnicha pousmání, „se tak málo podobá mluvě svatých textů jako zbědovaný soumar dobrému koni.“

Čekající kněz křížáky také nechválil. I rozvázaly se kněžím jazyky. Čech přdsvědčoval Razkovi a Razek svému druhu. Potom odešli jako přátelé, které poutá společná křivda. Jeden se dotýkal ramene druhého, oba měli na čele kolmé vrásky, oběma škubal hněv ústním koutkem.

Kmitas

A přihodilo se druhého dne, že Přemysl Český splnil – pokud běželo o majetek – vůli mazovského velmože, a že po rozmluvě, která ho pranic nepoutala, vyjevil přání jeti do lesů na lov. – Šetřil koní, chtěl dopřáti oddechu i lidem; rozkázal, aby čeští pánové setrvali ve svých příbytcích, a pustil se do lesů se Zemomyslem.

Přemyslova družina tedy odpočívala. Rytíři sňali brnění, zavěsili přilbice na dřevěný kolík, opřeli si čelist o hrud' a obracejíce chodidla k ohni rozmlouvali o lepších časech.

Ah, býti rytířem je snadné živobytí, ale král, král nemá nikde stání!

Uprostřed léta, kdy se nebe odívá azurem a leskem perleti, sní o třeskatých zimách tam někde na severu, kde kráká havran, a kde vlk s čenichem u země ubíhá po jezdcových stopách.

Králův duch táhne z končiny do končiny, jde dál a dál, vyráží do samoty, jde pláněmi, uniká k půlnoci, k mořím a ke zpěněným vlnám. Jde dál a dál, jde jako táhnou vlci a chochol na jeho přilbě se stále čepýří, stále jím zmítá nějaký severák.

Ach král je týrán hladem tak jako žebráci. Král prahne po okrajku světa, kde boží prst vepsal do závěje: Hic sunt Leones! Když potom vzejde zima a všichni dobří chasníci se tisknou k ohništi, a když je zříte, kterak taškaří při hře v kostky, když kdekdo odpočívá, a když je šťasten ve svém závětrí, co myslíte, že robí král?

Vystavil záda plískanici, brodí se ve sněhu. Jeho nepokojný duch se rozletěl až někam k poledni, kde roste strom podobný vějíři, kde tluče slavík a kde se na hebounkém písku kolébají želvy.

Ach, býti vladařem je špatné živobytí!

Sluhové, kteří si u krbu opekli levý bok, se líně obracejí a zahánějí stráž:

„Ticho, u čerta! Jestli nepřestaneš se svým bubnováním, zlomím ti paličky! Ať jsi mi venku! Ať tě dnes nevidím!“

V neděli si chce každý prostáček narovnat hřbet, ale král, který je vznešený a který je pln slávy, velí, aby mu osedlali koně. Chystá se na divokou jízdu. Je vystrojen, oblékl těsný kabátec. Nádherná postava vězí v ještě nádhernějších tkaninách, dva zelené pruhy aksamitu splývají s jeho ramen, sobolina mu obtáčí hlavu, zlato se třpytí na ostruhách.

Po králově boku jede pak mazovský velmož Zemomysl. Pohání svého koníka, je upachtěn, chomáč peří se tetelí za jeho hlavou a hlas mu zaniká, hlas mu bere vítr.

„Králi, v mých lesích je na tisíce stád a ta stáda jsou zcela nepodobna stádům v západních zemích. Chceš uloviti daňka třikráte většího, než bývá daněk ve tvých háječcích? Chceš ozdobit stan jeho parohy? Chceš vyšívát medvěda či se chceš pustit za vlčí smečkou?“

Král pádí dál. Až v hloubi pralesa přitáhl koni uzdu. Je tam malý mlátek, je tam maličké rozšíření cesty. – Král se zastavil, již k němu dobíhá mazovský velmož a za ním bezdechá družina: devět šlechticů, lantmistr, dobrý kněz; dobří pánové. Král dává spočinouti hrdým myšlenkám, tváří se vlídně, naslouchá, ale velmož a jeho devět přátel, páni a lantmistr nedovedou říci pranic příjemného. I zdá se, že v blízkosti krále jeden zhloupl a že druhý má skřípající hlas a třetímu že vyschl pramen

výřečnosti.

Král popatřil na své průvodce. Znamenal, jak se pachtí, aby řekli něco veselého, a viděl, že se věc nepodaří. – Marnost! Jízda byla bláznivá. Lidé upadli do rozpaků a každý se skryl v krunýři z vlastní kůže. Nastalo ticho. Bylo slyšeti jen cinkání postrojů, dech zvířat, pokašlávání a křik havrana. V té chvíli veverka probuzená slunečním svitem poskočila s větve na větev. Král se pousmál, vztáhl k zvířátku ruku – a na to znamení se (řízením náhod) stalo, že na mlátek – a rovnou před královskou družinu – vyběhl z houštiny Kmitas. Nepodobal se ostatním lidem. Měl šat slátaný z koží, měl rozpletené vlasy, mohutné paže a stehna jako nějaký medvěd. Ten pak člověk Kmitas co živ nezaslechl o českém králi. Nedbal o něho, byl rozveselen! Poskočil si a vyrážeje smích jal se velmi rychle otáčeti na bok levý a vzápětí na bok pravý. Dříve pak, než král může hnouti brvami, vznesl se do větví a jako ona veverka, maličko pohybuje údy, hopsal se stromu na strom a křičel z plna hrdla.

Král vida podivný zjev pokynul služebníkovi, který držel ohaře, aby jednoho z nich smekl. Pes dychtě uchopit skákající stvoření vyrazil s velkým vztekem, když však dobíhal, vyskočil mu Kmitas v ústrety a zabil ho ranou pěsti.

„Ach,“ řekl panovník, „nikdy předtím jsem nespatriil podobného tvora. Je to ďábel? Není! V koutku jeho úst se skrývá veselost a ďáblové se nemohou veseliti.“

Mazovský velmož, který nevěděl, že lidé v jeho lesích mají tak podivný mrav, se zatím poptal lovčích, kdo by byl ten skákající člověk. Zvěděv, že se nazývá Kmitas, rozpomenul se na setkání před klášterem a s volností oslovil krále a s volností mu vypravoval Kmitasův příběh. – Potom odstoupila od družiny sklíčenost a padly skořepiny rozpaků.

Kmitas zatím stál s očima navrch hlavy. Když se příliš osmělil, odvlékl jej jakýsi sluha do ústraní a řekl mu:

„Cháme, ničemo, špatný synu špatného otce, je řeč o tvém svinském plemeni a o tvých kouscích. Ten, kdo se vyptává, je král! Král! Král! – Jářku, slyšíš po prvé to velebné jméno a tvá skopčí hlava sebou

neškubne? Jakže, tvé pařáty se nepustí stromu? Slez dolů! A dej si pozor, nebo uhlídáš!“

Kmitas se zasmál v odpověď, a jestliže předtím konal veselé kousky, dal se nyní v ještě bujnější tanec. Milostivý vladař mu hodil z měšce svého služebníka jakýsi peníz a řekl mazovskému velmoži:

„V tvých lesích přebývá hbitost a tomu člověku se nevyrovná ani rys ani divoká kočka.“

„Ach,“ odpověděl velmož, „člověk, kterému se podivuješ, je jen bídník. Patřil mi, snad mi odváděl i něco na daních, teď však, když jsi na něm spočinul svým pohledem, dovol milostivě, aby se připojil k tvým pohůnkům a aby s nimi chodil v řadě vždy nejposlednější, neboť – jakkoli je ubohý a ničemný – přece jen si obratně počíná při lovu. Snad se někdy přihodí, že by tě mohl rozveselit svým poskakováním.“

Řeč pana velmože byla příliš dlouhá a král ji nevyslechl až do konce. Jeho myšlenky se vznesly k nějakému vyššímu cíli, potřásl hlavou, oslovil jednoho z pánů, mluvil s ním o papeži a zapomněl, že sluhové zatím poutají k svému sedlu člověka.

Kněžský spor

Druhého dne král zahlédl sedět Kmitase na nádvoří. Byl spoutám. Opíral se o kůl. Král nechtěl míti na očích chlapisko tak málo křesťanské a pokynul křižákům, aby je pokřtili. Jakýsi kněz z řádu Německých rytířů uchopil tedy ubožáka a říkáje svatá slova chtěl mu před jáhnem Razkem vylíti na hlavu něco vody.

„Bratře, upust od svého záměru! Neodříkávej svatá slova, vrať do posvěcené nádoby vodu, kterou jsi se chystal křtíti! Nezlehčuj svaté obřady, neboť, jako že jsem živ a lačen spásy, ten chudás již došel podobné milosti! Byl pokřtěn! Já, který jsem mu udělil tu svátost, a který jsem ho napomínal, znám jeho příběh.“

„Můj zbožný bratře, přetlumočím ti, co mluví křižák. Jeho řeč zněla

takto:

Slyším, že mluvíš o milosti, ale kdo rozdává milost mimo tvůrce a spasitele? A kde se jeví stav milosti v strašné postavě toho nešťastníka? Vidím, že má psí hlavu a že má tělo jako lesní tvor. Sedí na mraze a mráz se ho nedotýká, hýbe údy jako zvěř, vyráží chechtot, ale pokud jde o modlitbu či prosbu, neslyším pranic. – A medle, co řekl král? Rozkázal, abychom jej poskvrněného pustili mezi křesťanské sluhy, či abychom jej očistili skrze svatý křest? – Věru není mým obyčejem odpírati vůli vladařů a přidržovati se vůle pošetilcovy.“

Když tlumočník umkl, mávl křížák nad jáhnem rukou a nestaraje se o jeho nářky vykonal co mu bylo uloženo.

Jáhen Razek stál jako opařen. Byl příliš mlád, uvykl poslušnosti, uvykl ctíti všechny řádové bratry a jen jedenkrát zapochyboval, že jejich konání je v líbezné shodě s božím příkazem. – Co si měl tedy počítí? Jeho cit se rozdvojoval, pokora a hněv mu ukládaly o jazyk. Jal se koktat, nemohl říci určitého slova, nemohl pronést souvislou řeč.

Rozpomeňte se, v jakých zkouškách se člověk ocitává! Přihlédněte k lidské slabosti a k touze vyhrávat a k touze utkati se v boji. – Nestalo se již tisíckráte, že uchvácený jinoch naráz odhodil všechnu nesmělost a že se postavil svým pěstounům? – I kdyby měl být rozdrcen, a kdyby se jeho duše měla na věčné časy škvířit, – mluví a mluví. Vyznává svou pravdu. Chce za ni umřít! A až se ta mladá hlava bude válet pod špalkem, můžete z postavení jejích rtů číst věrný hlas.

Podobná příhoda se udála i mazovskému jáhnovi, který se jmenoval Razek.

Když ho křížák odbyl mávnutím ruky, zvedla se jeho mysl a krev mu vstoupila do tváře. Chvilíčku váhal. – Koktá, hledá slovíčka, cítí bezmocnost a hanbu, ale ta hanba se obrací v divoký hněv. Již zvedl brunátnou hlavu, již vyráží, již si vyjel na své protivníky.

Plynou mu ze rtů rozlícená slova. Cítí nenávist, nenávist ke křížákům, nenávist ke králi. Div div, že neproklíná olomouckého biskupa, který se při hovoru o německých hradech tak dobře obešel bez latiny. – Ach, jáhen se

dopouští hříchu: Bídák Kmitas je mu milejší než vznešený biskup, kterého strká do jednoho pytle s křížáky.

„Zacházíš daleko, jáhne! Jsi příliš malý pán, nemůžeš mluvit od plic! Vždyť nemáš přítelíčka!“

„Jakže? Já, kanovník pražské kapituly, a všichni čeští kněží pravíme, že je Razek dobrý jáhen! – Dále pravíme, že modlitba jednoho řeholníka nemá více platiti než modlitba řeholníka druhého. Není mezi nimi rozdíl, leč pokud běží o vroucnost. – Pravíme, že řeč biskupova písaře, kterou vítal křížáky, byla planá. Pravíme, že kněží jednoho jazyka nemají ukládat kněžím jazyka druhého. – Pravíme, že křesťan na knězovu potupu byl po druhé pokřtěn!“

I rozestoupili se mnichové a kněží na dvě strany. Na jedné straně stanul lantmistr a biskup olomoucký se svým důvěrníkem a ovšem všichni křížáci.

Na straně druhé byl prior bialostockého kláštera a s ním všichni kněží polští a všichni kněží čeští a vposled mladý mnich Jakub, řečený Svinka, který se jednou proslaví.

Cesta do Čech

Král pokynul a vojsko se hnulo. Tu přichvátali sluhové, rozvázali Kmitasova pouta, hodili mu smyčku na krk a Kmitas vyrazil. Cestou ho jakýsi dobrák učil zdvořilosti. Jiný pohůnek mu předříkával na pochodech Otčenáš, ale když byl čas k jídlu, všichni na něho zapomínali. Ta věc milého Kmitase velmi tísnila. Neměl ani kůrčičku ani kůstku a tak z dlouhé chvíle – a také z chtivosti – napínal provaz, za který byl uvázán k mezčímu sedlu. Člověk i ušák zakusili zlých časů: Jeden mířil k hrncům, druhý chtěl zůstat u svých jeslí.

A na pochodu se Kmitas neměl o nic lépe. Některým zbrojencům visely od pasu slepice, některým bubnovala do zad koroptev se zajíčkem a to je na prázdný žaludek špatná podívaná. Kmitas klopil raději zrak k zemi.

Pásl také po nákladu a nic mu nebylo milejšího, než když některý z vaků praskl, a když se na sních sypala mouka nebo oškvarky. – Vem to dás! Nebýt neopatrnosti sluhů, věčného drbání a svědivého hřbetu královských klisen, možná, že by Kmitas pochod nepřečkal.

Vojsko spěchalo. Žírné dvorce, bohaté kláštery, hrádky špatně hájené, to vše král zůstavoval na pokraji cest a Kmitas nemohl postihnout smysl výpravy. Vdechoval pach sytosti, který se táhl nad jízdou, jakýmsi nesprávným pocitem uhadoval, že je tažení šťastné, znamenal vznět bojovníků, rozuměl hourání srážek, viděl záře požárů, slyšel kněžské zpěvy, ale nedovedl si z toho složit pražádný obraz.

Asi třicátého dne poznal Kmitas, že se král s vojskem obrátil a že odchází z jeho končiny. Tu přepadla Kmitase tíseň. Srdce mu usedalo a v jeho útrobě se zvedl jakýsi nový hlad. Lesy mizely, kraj se měnil, jízda vázla v blátě a Kmitasova hlava byla lehká jako ve snách, zdálo se mu, že vzlétne.

Mnoho dní kráčel Kmitas připoután k mezku, mnoho nocí probděl u stanového kůlu. Když pak nastal konec pouti, když v polospánku mu splýval den s nocí, když si rozedral svá ubohá chodidla, octla se královská vojska před Prahou.

„Eh, co učiníme s tím člověkem? Co s ním jen učiníme? Král na něho dočista zapomněl a my si nevíme rady. Nesluší se zavádět o Kmitasovi řeč, bídníkovi, o podobném člověku není před králem dovolena žádná otázka. – Co s ním tedy učiníme?“

„Můj pane, je to vlk a zhoubce psů, dejte ho do nějakého lovčího dvora. Ať běhá po lesích, ať číhá na srnečky, ať slídí po zvěři. Snad bude k užitku. Snad se o něho lovčí postará.“

„Ta rada se mi líbí, příteli. To věru udělám.“

I stalo se, že šlechtic zahoukal na sluhu a že mu poručil, aby si přivázal k sedlu provaz a člověka, který je na konci toho provazu, aby hnal proti řece až k místu, kde se do Vltavy vlévá Mže; až k hrádku, který se nazývá Zbraslav.

„Na Zbraslavi,“ řekl šlechtic, jemuž bylo dáno rozhodnouti o

Kmitasově živobytí, „je lovčím chudás, který se příliš domýšlí na svou urozenost. My dva, on a já, máme tvrdé účty. Jen ať se tedy pan Petr rozpomene na své hříchy, jen ať pečuje o to něžné stvoření!

Bude z něho mít radost, vždyť se podobá ďáblu, který ochroml a dostal do oháňky snět! – Přisám bůh, ten – jakpak se jmenuje – mu přijde dozajista vhod!“

Když šlechtic domluvil, políbil mu služebník ruku, popadl provaz a již kluše cestou necestou.

„Hýbej se, ďáble z čertova lesa! Huška! Pospíchej, čeká nás kus cesty a já chci ještě dnes sedět u praskajícího ohně. Chci se dívat na hezčí tvář než je tvůj zadek!“

Sluha tedy spěchá a Kmitas peláší podle jeho kobyly. – Za hodinku stáli již na zbraslavském nádvoří.

„Zbrojenče, koho nám přivádíš? Není to ďábel? Nemá tvář jako chvostiště? Nesvítí žebry?“

„Naložte s ním, milí přátelé, jak je zvykem v lovčích hrádcích. Dejte mu jídlo, – vždyť prý máte náramného kuchaře. Dejte mu, co srdce ráčí, a chlap se za vás bude v pekle přimlouvati.“

„Kmotříčku, s tebou to špatně dopadne, támhle jde králův lovčí, náš pán!“

„Urozený pane, přivedl jsem na hrádek člověka, který jednou rozveselil krále – a možná, že si král na toho člověka ještě někdy vzpomene.“

„Dejte poslu krajáč,“ řekl purkrabí lovčího hrádku, „neboť chasa pije za své pány. – Pokud pak běží o nového člověka, ať táhne do psince.“

Kupecký dům

V domě U žáby žil kupec Reichert. Bůh ho obdařil nějakým denárkem a protože byl Reichert šetrný a protože se vyznal ve zboží i v běžích cen a protože mu přála řada strýčků tam dole na Rýně a opět při Labi, obracel

milý kupec Reichert rychle peníze a nesmírně zbohatl. Nebylo nic, co se za penízek získává, aby si to nedovedl opatřit. Koně, zbroj, sluhové, nádherná sedla, drahé kamení a na tisíce věcí, po nichž bohatci marně práhnou, to vše plnilo jeho truhlice a komory. Kupcova žena se strojila nejinak než vznešené šlechtičny, a mnoho jejích služek a mnoho chasníků, kteří přicházeli prosit ke dveřím kupcova skladiště, skutečně věřili, že tou šlechtičnou je.

Proč?

Protože byla ušlechtilá, krásná, bohatá a protože se příliš nehněvala, když její správce utrousil dvě či tři lopaty zrní pro věčně hladovějící chudáky.

Ta dobrá paní byla všemi lidmi milována a nic ji nemusilo trápit.

Kdo je však spokojen?

Na podobnou otázku odpovídají mudrcové, že nikdo, a že člověk bohatý stejně jako člověk chudý práhne vždy po tom, čeho se mu nedostává. Chromeč touží po zdravých nohou, chudák po dukátech, kramář po slávě, rytíř po praporci, kníže po královské koruně a král po zemích ještě královštějších. – Nic nechybí, kdo vezme v pochybnost i mysl papežovu a jsou jazykové, kteří vypravují, že svatý otec ve svých slabých chvílích hřeší svým toužením a že není o nic spokojenější než žebrák u chrámu.

Když tedy kupcová, již bylo jméno Angela, srovnávala své štěstí s nesmírným štěstím nějaké vznešené paní, byla nakloněna věřit, že dům U žáby je obklopen neúctou. V podobných chvílích mluvívala kramářka k své duši takto:

„Žádná šlechtična nemá o nic větší chuť k slávě než já. Proč mám seděti v koutku a proč mě mají vykrmené služky nazývat všelijakým jménem? Neuštědřil mi Bůh vznešenou a pyšnou postavu? Nedal mi bohatství a sličného syna? Nejsem dost zbožná? Nevyjímal by se na mém domě znak a nevešla by se do našich světnic krásná, urozená nevěsta? – Proč si tedy nemohu vybrat choť pro svého syna? Proč k nám nepřicházejí urozené paní, aby mluvily o svých neteřích a vnučkách?“

„Eh,“ odpovídal na podobné vzdechy její manžel, „Bůh tě učinil ženou kupcovou, a já ti mohu koupit nejkrásnější palankýn, barevné střevíce a tolik loktů hedvábí, kolik naměříš. Proč chceš něco jiného? Proč se ohlížíš po šlechtických dcerách? – Šlechtici! Prosím tě, co se ti na nich líbí? Král je posílá do bitev, kde jde vždycky do tuhého, a kde si člověk může spíš utržit ránu než získat kvintík. – Ach, ach, ach, znám dobře ty vznešené povídky, rváče a koňáře: mají býčí mrav, každé jídlo si musí vymlátit mečem a kdyby sem tam něco neposmejčili, na mou duhu, dobrá polovina by jich scípla hlady. Vídávám jak se hrnou do královské komory, když se rozdává – ale platit? Na to má každý šlechtic obě ruce levé! – Kdepak u nich brakteát! – Jeden hrdopýšek z Nemanic prý nosí ve váčku křemelky. – Takové je to, paní, pokud běží o peníze, a mám-li na zřeteli zevnějšek? Pánbůh jim snad požehnal hnáty, ale jejich pěst je uhnětena z mozolů a jejich čelo je zbrázděno. – Co však je ještě horší: Vedou sprostý život. Štípe je mráz, vítr jim rve vousy, meč je tříská do lýtka, pěna z kobylí huby poznamenává jejich plášť, železo je studí do beder. Neřeknu více, než že se pobláznili. – Kdo slyšel, kterak za svého hopsání řvou, kdo slyšel ty hrubé, zlostné, hrůzyplné hlasy, ten že by chtěl vyměnit náš líbezný mrav za jejich běsnění? Ne, ne, ne! Nech je, ženo, s pokojem, jsou to ubožáci!“

„Možná, hospodáři, možná, že mluvíš pravdu, ale nedívají se ti čeští pánové kamsi za tvoji hlavu? Nemusíš, když letí k bráně, uskočit před jejich hřebci?“

„Můj Bože, jaký je to div? Což rozumný člověk poleze do cesty splašeným koním? Takovou opatrnost mi nemusíš vyčítat! Víím přece, co mi káže moje postavení! Mohu se vysmát šlechticům do tváře. Jen ať si sedí pod praporci se zbrojnošem za zády, ať se čepýří v chrámu pro urozené chudáky, ať tam zrývají kostelní dlaždice hrotem ostruh, ty, bohačka, budeš v krásnějším kostele stát na koberci. Měšťanky zblednou závistí, neboť u chrámových vrat na tebe počká služka, aby ti podala na konečcích prstů svěcené vody.“

„Dost, dost, dost! Je to, jak říkáš,“ pravila paní Angela, „ale, na mou

čest, dala bych na devět mší, kdyby ses mohl těm hrdopýškům svézt po kobylce. Jsem hotova obětovat malíček, abych viděla aspoň jednoho šlechtice čekat u pultu, kam přicházejí naši dlužníci.“

„Což o to,“ odpověděl opět kupec, „mám dva pěkné úpisy pana Petra, který je purkrabím králova loveckého hrádku.“

Řka to jal se kupec hledati ve své truhle a našel blánu, v jejímž rubu stálo:

Urozený pán, pan Petr, purkrabí královského hrádku na Zbraslavi a králův rádce, o částkách pěti set peněz, které mu byly půjčeny a vyplaceny na zástavu půdy počestným kupcem a dobrým kmotrem Reichertem z domu U žáby.

Kupec rozložil blánu a jeho tvář se sraštila jako pěst, která sahá po meči.

„Hle,“ řekl klepaje na slovo zvlášť krásné, „hle, nazývá mě kmotrem, ale kdybych ho nazval kmotrem já, sraštil by to své všivácké obočí. – Můžeš mi věřit, kdyby přede mnou neměl strach, udělal by ještě něco horšího!“

„Nemluv hloupě! Nech si ta svá kdyby!“ pravila kupcova žena. „Co živ jsi se nezmohl ani na to, aby ses ujal své choti. Vždyť Petr je právě šlechtic, který mě před tvými zraky urazil. – Nu, měla jsem tušit, že mu strkáš peníze!“

„Ne, ne, ne, o urážce nevím pranic, pranic jsem neviděl“

„Tak, jářku, kdy to bylo? – Druhou nebo třetí neděli po Narození Páně! Stojím před kostelem, kam přicházejí jen urození pánové s urozenými paními a najednou se hrne Petr se svým vyžletem; rovnou ke mně. – Díval ses zpovzdálí a nemohlo ti ujít, že mě odstrčil. Byla jsem jako opařená, a ta jeho holčice, ten spratek, se na mě ani nepodíval. – Když si na to vzpomínám, věru bych neřekla, že má pan Petr z tebe strach a že tě nazývá svým kmotrem!“

Kupec při té poznámce cítil, že mu mrazí v kostech, a že musí říci něco velikého.

„Jaképak povídání!“ odvětil. „Slibuji ti, že se v kostele u Svatého

Jakuba setkáš s urozenými paními. Budeš s nimi mluvit a co více: Jestliže se ti líbí, stane se Petrův spratek chotí tvého syna!“

„To je řeč! To je krásná řeč! – Vidím, že Bůh posiluje starostlivé tatíčky, vidím, že neodepře zdaru ani tvým snahám. – A pokud běží o Petrovo děvče, víš, že je to nejlíbeznější, nejněžnější, nejkrásnější malá šlechtična?“

Svatý Jakub

Je kostel, kde při trošce štěstí může bohatý kupec obcovati pobožnostem po boku šlechticů, a ten kostel se nazývá Svatý Jakub. – Rozumí se: setkání urozených lidí s prostáčky se nepřiházejí každého dne, rozumí se, že kramář může s podobným štěstím počítat jen při zvláštních slavnostech...

Hospodář od Žáby přemýšlí takto o svých vyhlídkách, láme si hlavu, vysílá na zvědy chytrého služebníka, pletichaří a konečně se dopátrá, že se pan Petr pozítří vypraví do svatojakubského kostela. – Proč ne? Proč by se lidské pokolení aspoň jednou za rok nemělo rozpomenouti, že jsme všichni stvořeni z bláta a z hlíny?

Dobrý kupec Reichert cítí, že odtud bude všechno snadničké. Zdá se mu, že velká část věci je již vykonána. Zamne si tedy ruce, potěžká měšec, setře peříčko s rukávu a pospíchá ku své choti.

„Milá ženo, pozítří půjdeme k Svatému Jakubu, ale to ti povídám, musíš se držet vznešeně! Tvůj náhrdelník má cenu devíti vesnic, nezadávej si tedy nadbíháním té urozené havěti! Stůj na svém místě, stůj zpříma! Pokyň na pozdravení kramářek, pokloň se lehounce šlechticům. – Doneslo se mi, že nás chce vyhledat ten chudřas purkrabí Petr. Dej mu na srozuměnou, že kupecké mravy jsou lepší než způsob vojenské chásky, dívej se přimhouřenýma očima, drž lokty pěkně vzhůru a ani nešpetni!“

Paní Angela na znamení poslušnosti políbí svému choti ruku, zardívá se, je šťastna, všechno slibuje, ale sotva se za hospodářem zavřely dveře,

již se obírá vlastními záměry. – Zavolala jednu ze svých služek a praví jí takto:

„Jdi do jakubského chrámu, vyhledej kostelní sluhy, rozděl jim tento váček a nevracej se, pokud ti nepřislíbí, že mě pozítří uvedou do kostela jako urozenou paní. Očekávám za ty peníze, že přede mnou budou kráčet pozpátku a že budou šoupat nohama. Dále očekávám, že kolem nás udrží drobet volného místa.– Co, máš oči na štopkách? To je, miláčku, takhle: Hospodář se sejde v kostele se vznešeným purkrabím a já s pannou, která ti bude jednou rozkazovat. – Nedivím se, že jsi zaražena, vždyť znáš jen ledabylý mrav, jsi pouhá prostáčka, ale tvá paní ti přece svěřuje krásný úkol: Jdi, postarej se, aby kolem mého místa nebyla tlačence, a aby chrámoví sluhové uvedli dceru purkrabího, pana Petra, po můj bok!“

Služka byla vtipnější než se Angele zdálo: Vyřídí věc do poslední tečky a ještě jí zůstane za nehtem dobrých pár plecháčků. – Kramářova choť nemá však o ušetřených brakteátcích ani potuchy, kramářka služku chválí, celou sobotu ji chválí, celou sobotu přerovnává truhlice a v neděli je krásně ustrojena. Když zazněl zvon, obrátila se žena k Reichertovi: „Je čas,“ pravila. „Zavolej našeho synáčka, naši útěchu v stáří! Zavolej také pachole, které ti nosívá kožich, a nechť jsme již venku!“

Reichertovi byla malá dušička. Poznával, že se zapletl. Poznával, že mu nic nepomůže.

Prosím vás: Před ženou se to mluví! Člověk se vychloubá, slibuje hory doly, tluče se do prsou, ale když se má hádat s pyšným šlechticem, zdřevění mu jazyk...

Krátce a bez dlouhých řečí: Reichert nevyjednal ani zbla! Stanul před pánem, rozkročil se, pohlédl na jeho ostrý nos – a sbohem, plány, sbohem, odvaho, sbohem, řeči má!

Při setkání nebyl pan Petr skoupý na slovíčko: „Copak mi, kramáři, neseš a proč divně stojíš? Neproběhl pod tvým rozkrokem kozel?“

Potom se dal králův lovčí do chechtotu a stáhl Reichertovi čepici na ucho. Kupci zní ten výsměch doposud v paměti.

„Sladký Kriste, útočiště hříšníků, se mnou je amen, amen, amen!“

S tím slůvkem na rtech, s rukou na kapsáři, s jednou nohavicí ne dost upjatou a s druhou ne dost volnou šoural se kupec ze dveří.

Když vyšel se ženou a se synáčkem na dvůr, poklonili se jim čeledínové a správce skladišť jim přál, aby v klidu, k radosti a ku spáse duše slyšeli slova zvěstování. I nesla se kupcova žena jako pávice; syn, který se nazývá Filipus, jde jako páv, ale Reichert má těžkou hlavu.

„Bože, Bože, já bych se radši neviděl!“

„Co to říkáš?“

„Povídám, ženo, že člověk nemá pokoušeti osud. – Co, abychom se pěkně v pořádku vrátili?“

„Příteli, umím mluvit se šlechtici. Já ti neudělám hanbu! Jen pojd', jen přidej do kroku!“

Šli tedy dál. Šli k radosti křesťanského světa a k radosti všech kupců. Byla na ně krásná podívaná:

Reichertově levici chřestil pergamen na znamení, že kupec čte jak když bičem práská. Pokud běží o pravou ruku, tu si kramář zavěsil. Držel ji palec zaklesnutý za přezku.

Před chrámem, dlaně vzhůru, klobouk mezi koleny, seděli žebráci. Jeden byl slepý, druhý měl zrak zakalen nějakou mázdrou, třetí byl jednooký, čtvrtý chromý. Ten se opíral o strašnou berličku.

Když došla Reichertova rodina k žebrákům, pokynul kupec služce, aby nešťastníky podělila almužnou. I vzala služka čtyři penízky: tři poctivé, jeden přelomený. I vpustila plecháčky, které byly jakž takž zachovány, do nastavených rukou slepců, úlomek dala chromci.

„Dva brakteátky,“ řekl ten chromý muž, „jsi ušetřila za kupce, jeden za kupcovu ženu a mně dáváš za jejich synáčka mizerný půlák? Měj se na pozoru, aby Pánbůh nerozdílel podle toho štěstí, a aby se na mládence nerozhněval! Vidím, že ho očekává zlý osud.“

Služka žebrákovi odsekla, ale bylo jí úzko. Měla po radosti. – A jak se polekal věštby kupec, to nikdo nevypráví!

Potom vstoupili do chrámu. Reichert zůstavil synka mezi mládeží, postupuje se ženou za kostelními sluhy a stane na místě, kam je vidět se

všech stran. Ach, kupcova žena tone v blaženosti. Pýcha jí nadouvá srdce, sní jako v nebi. – Kdyby byla opatrnější, mohla by postřehnout, že se sousedka naklání k sousedce a že s ní vyměňuje slovíčka, která padají na vrub kramářek. – Paní Angela se o to nestará, ale kupec! Kupec má uši jako výr, slyší všechno, slyší o něco více než se povídá! – Bůh mu buď milostiv! Vleče se uličkou, krok vpřed, dva kroky dozadu. Přešlápne, tře si stehna.

„Ouha, srdéčko, nevyskoč mi z hrudi! Chci čekat na pana Petra, nezbývá mi nic jiného. Budu mu vypravovati povídku o bláznivé manželce. Snad se usměje ženské marnivosti, snad bude mít se mnou slitování.

Proč by ne? Pan Petr je sice první po králi, počneme-li počítat právě od něho, ale má prázdné kapsy a já mu poskytl křesťanskou půjčku.“

Zatím co kupec přemýšlel, kramářka – hřbet vzpřímen a bradu vysoko – střílela pohledem se šlechtičny na šlechtičnu. Zdálo se jí, že má vyhráno, ale pyšné paní se odtahovaly a kolem Angeliny se bez přispění kostelních sluhů tvořil ostrůvek prázdnoty.

Když zazněl zpěv, a když se kněží chystali vykročit z kněžiště, dorazil k chrámu pan Petr. Hodil uzdu pacholkům, pomohl dceři z nosítek a s pěstí na jilci a řinče ostruhami hrnul se do kostelních dveří.

Je věru čas připomenout, že Petr byl člověk velmi vznešený a že se co živ ani nepodíval na pěšáka. Jak se tedy bude chovat ke kupci? Zatočí s ním podle starého zvyku, či vezme Reicherta aspoň před lidmi na milost? Vždyť kupec z domu U žáby je boháč! Vždyť Petr zná sílu peněz, vždyť se koří majetku a sám nemá než to, co mu podstrčí král a co vyždíme z chudé půdy.

Znáte vypravování o lišce a hroznech? Je v něm ztajena i moudrost hrdopýšků, kteří odmítají statek, jehož nemohou dosáhnouti.

„Kdybych chtěl,“ říkával pan Petr, „kdyby mně věc stála za sprostou sháňku, dovedl bych získat pytel zlata, ale kašlu na zlato! Je mi protivné! Přisámbohu, držím se jen krále a svého meče! Do smrti mě nikdo neuvidí v kramářských kotcích.“

Smýšlení pana šlechtice bylo dvojnásob pohrdavé, protože byl v tísní

a protože mu lidé, pokud jde o peníze, začínali nedůvěřovat. – Dá rozum, že za podobných okolností nevyhledávali pana Petra ani kupci.

Když tedy se staženým obočím a s hlavou pozdviženou kráčel se svou dceruškou kostelní lodí, ani zdaleka mu nepřišlo, že by se mohl setkat s bradatým kramářem nebo s kramářkou. Šel jako kůň, který dobíhá k jeslím, jeho zbraň řinčela, jeho hrdý nos vydechoval sloup páry, jeho pohled se blýštěl v očním koutku. Zdálo se, že nevidí než svou čepel; lidé před ním raději ustupovali.

Jako nějaký král došel šlechtic k manželce nešťastného kupce Reicherta. Tam stanul, pokynul panně, schýlil šij, ohnul kolena a padl na udusanou zemi tak prudce a tak zvysoka, že se kupcové rozbušily tepny.

„Můj Bože, ten chlap, ten strašný chudás, něco provede! Jde z něho hrůza. Má hněvivé obočí a katanský pohled.“

Ve zmatku pokorných a pyšných myšlenek napadlo nešťastnici aspoň slovíčko, kterým by mohla odseknouti, kdyby pan Petr promluvil, avšak kramář, desetkrát rozumnější než jeho žena, se teď nezmohl dočista na nic. Umíraje strachem, s kůží svráštělou a s pupencem u každého chlupu naslouchal jak mu hučí v hlavě.

Šlechtic nepromluvil, nevzhlédl, trval v mlčení. Zdálo se, že je ponořen v nejhlubší propast zbožnosti či pýchy. Zdálo se, že nepoznává ani kupce ani jeho ženu. – Chyba lávky, jediný pohled mu dostačil.

Kdopak má měkké dlaně a uzlovité klouby, kdo obšívá svůj rukáv sněžným zajícem? Kdopak se krčí, když po jeho boku stane šlechtic, dobrý rváč? Petr vedle sebe cítil nějaká nanicovatá stvoření, zvětřil Reicherta, domyslí si, kdo prodlévá v blízkosti jeho dcery, a urážka mu zaplavila hlavu. Již vstává, již se obrátil zády k sousedům, již je slyšeti jeho hrubý šepot:

„Pojď odtud, dceruško! Pojď ke své kmotře!“

Šlechtic ujme dívčinu za loket a udeří mečem do kamenné dlažby.

Byla to hrozná rána! Kupec Reichert odskočil a zavrával. Tu se muži, starci, dítko, ženy i kneží obrátili. Celý chrám se obrátil a všichni viděli kupcovo pohanění. Všichni si všimli, že má Reichert hubu dokořán.

Ach, být tak pohaněn! Být vydán na pospas lidské škodolibosti! Na veřejném místě snést urážku! –

Kupec touží, aby se rovnou propadl, a paní Angele se zdá, že hrozná chvíle neskončí co svět světem bude.

V onen smutný den mluvil kněz k Reichertovi a k jeho ženě nadarmo. Nemohli se utiřit ani při mši, a když zaznělo *Ite missa est*, stáli jako dva zatracenci.

Zato šlechtic se neohlížel ani napravo ani nalevo. Vyšel z chrámu s hlavou vztyčenou, s rameny rozloženými, s pravicí na hrudi. Jeho ostruha zněla, jeho plášť se vlnil jako dým, jeho obočí se spojilo v rozmarnou vlnu. Šel zvesela a lidé s lokty vzad a s nohou nakročenou se před ním tísnili v řadách. Měl místa dost, procházel uličkou.

Sotva šlechtic opustil chrám, obklopili jej jiní šlechticové a z jejich skupiny bylo slyšet hlahol pošklebků. Pro kupecké ucho zněl smích nepěkně. Hospodář z domu U medvěda a deset jiných kramářů, kteří si – právě tak jako Reichert – mohli koupit celá města, naslouchali mu se zasmušilou tváří. Zasmušile si nasazovali své čapky. Vždyť Reichert je jejich újec a dobrý strýc! Vždyť je to velmož mezi bohatci. Vždyť jeho hanba padá na hlavy všech měšťanů!

Tak roztáhli kramáři příběh jako čert osličí kůži. Každý z nich zapomněl na závist, jeden vychvaloval druhého, stejnou měrou cítili křivdu, vespolek spílali hrdopýškům, kteří smrdí grošem a kteří se nemohou ani bohatstvím ani dobrými mravy rovnat lidem ze západu.

Schůzka

Mezi nespokojenými měšťany byl kupec jménem Fridinger a ten nesl pohanění tíže než ostatní. Když uplynuly dva dny, vzrostl v jeho nitru pocit urážky tak příliš, že toho nemohl snést. I svolal ten kupec všechny své druhy do kampsorova domu u Svatohavelské brány. Když se shromáždili a zaujali místa podél stěn, řekl jim takto:

„Jsou práce pilné, jimž se nedostává cti, a jsou křiky šlechticů, kteréž jsou slaveny jako ušlechtilé a krásné činy. Šrůtka bývá vynášena a platí v očích lidu; zato pilné konání, které opatřuje nádheru a skýtá tkanivo, kožišiny, dobrá koření i vína i vonná dřeva, za nic není považováno.

Tak lidé jedni – a to jsme my, kramáři, – žijí u velikém útlaku a druzí – to jsou pánové hrádků – se těší výhodám a slávě.

Byli jsme stále tupeni a snášeli jsme křivdy. Teď však, když byl uražen kupec z nejbohatších, nemůžeme toho déle snést!

I pravím vám, že je třeba jíti před krále a žádati, aby ten svévolný šlechtic Petr byl přinucen osvědčiti našemu druhu tolik cti, kolik se vyjadřuje příbuzným, újcům a strýčkům. – Radím tedy kramáři z domu U žáby, radím mu a vybízím ho, aby vyhledal pomoc cisterciáka jménem Heidenreich a těch králových rádců, kteří nám jsou nakloněni. Až získá jejich pomoc, nechť padne Reichert před králem a nechť žádá, aby král dal jeho synovi za choť dceru šlechtice, který Reicherta potupil; bez příbuzenských svazků nebude totiž mezi námi a mezi šlechtici pokoje, jeden druhému zůstane nepřítelem.“

Řka to rozhlédl se kupec po svých druzích, ale ti hleděli jen na konečky prstů a překládali nohy a hladili si nos. Nikdo nevěděl, kterak odpověděti. Věc jim naháněla strachu, – ale zřící se jí? Couvnouti tam, kde rozhodný člověk dává rozhodnou radu? Platiti za chudáka, krčiti se uprostřed shromáždění? – Nikoliv!

Když minula chvílička úleku, připojili se všichni kramáři k hlasu prvního kramáře a jali se pobádati Reicherta, aby učinil, co se mu radí.

„Nikdy,“ říkali, „nebylo nabádání vážnějšího, nikdy jsme neslyšeli jasnější hlas rozumu.“

Když domluvili, vstal jiný kupec a vyšel před kampsorův dům a zavolal sluhu, který držel dobře ukutou helmici. Sluha mu dal helmici a kupec se s ní vrátil do shromáždění.

„Hle,“ řekl, „znám zbrojíře a ten zbrojíř zkul a urobil pro šlechtice Petra helmici, kterou vám ukazuji. Je z pevného kovu, je dobře ukuta. Stojí deset peněz. Zaplatil jsem je skrze své služebníky a řekl jsem jim, aby

zatajili, z kterého jsou domu, a aby vyřídili vzkaz, jako by je posílal pan Petr, purkrabí zbraslavského hrádku, neboť zbrojář ji zhotovil právě pro něho.“

Uražený kupec Reichert poklepal na helmici prstem, usmál se, ale nevěděl si rady a nemohl nikterak pochopit, kam druhý kupec míří.

„Jakže, mám snad proto, že jsem byl uražen, dále rozpřádati špatný příběh? Mám pohlížet na tu helmici, aby mi připomínala věc neblahou, či snad chceš, můj nemoudrý bratře, abych vzal pasířské zboží a zanesl je panu šlechtici jako nějaký poslíček?“

„Nikoliv!“ odpověděl druhý kupec. „Zaplatil jsem za helmici částku, která se rovná ceně deseti přaden a tobě ji dám za cenu jedenácti přaden. Ty pak, máš-li dost rozumu, pošleš ji po svém služebníkovu tomu, kdo ji chce míti, za cenu dvanácti přaden.“

Radím ti podle svého svědomí, abys na částku nespíchal. Radím ti, abys přemýšlel o mé moudrosti, radím ti, abys to konal s každým zbožím, které pan šlechtic bude potřebovati. Nechť je to věc, která se přenáší, nechť je to věc, kterou nikdo nepohne, nechť je to jemné plátno, nechť nějaké obročí, nechť třeba stateček, všechno vyměň za své brakteátky a dávej a prepouštěj zboží hrdopýškovi tak, aby nepoznal, že pochází od tebe. Když to budeš činiti po nějakou dobu, staneš se pánem toho člověka a ten člověk obohacený a přece bez majetku ti bude sloužit.“

Kupci slyšeli řeč s pozorností. Rozváděli ji a protože věci nejasné se stávají za hovoru přesnějšími, a protože jedna myšlenka rodí myšlenky jiné, připadl jakýsi kramář na to, aby kmotři a ujcové postoupili Reichertovi účty a dluhy, kterých mezi nimi měl pan šlechtic Petr dost a dost.

Slyšení

Než uplynuly dva měsíce, stáhl Reichert do svých rukou pěknou řadu Petrových závazků. Koupil obročí, na které měl pan šlechtic záslusk, získal

dlužní list, zmocnil se jeho záruk. Když to měl v suchu, vyhledal podkomořího jménem Oldřicha a všechny královy rádce, kteří byli nakloněni kupcům. Ti panovníka prosili a přimlouvali se tak dlouho, až král slíbil, že měšťany vyslechne. Tu přišli před Přemysla tři lidé kupeckého stavu a nejvýmluvnější z nich řekl:

„Pane milostivý, odvádíme do tvých komor z každého zboží částku, která nám byla ustanovena, a tak čím více máme a čím více prospívá náš dům, tím bohatší je tvoje komora, a tím více peněz se schází v tvé pokladnici. I jest nás počestných kupců pořádku. Jako zlaté pruty a ložiska spočívají v jalové zemi, jako jest sůl roztroušena v hlubinách, tak i my jsme obklopeni lidem jalovým a marným. Jsou chámové početní jako písek, jsou šlechticové hojných jmen a malého majetku. Ti hledají s námi nepřátelství; závidí nám hbitost a vtip a stále vzrůstající důchody. Skrže závist vzešlo, ó králi, nepřátelství mezi městy a šlechtou, která zbíjí, mezi hbitými kupci a mezi marnými pány. Na naší straně je zdar a mír! Na jejich straně jsou bitky a rozbroj! I znavilo nás to věčné pronásledování a my nemůžeme ani jísti ani spát ani se radovati. Nechtě počínáme to či ono, vždy nějaký hrubý a násilný pán vstoupí nám do cesty. Dlaň na jilci, vousiska vzhůru, rozkročen, zpěněn a výhružný dotírá na naši shovívavou skrář a mluví jako katané.

Vznešený králi, nikdo z nás nemůže více živu býti v té strasti a v tom sváru. I přišli jsme k tobě, králi, který jsi pán a vládce všeho okrsku, abys ukončil spor. A protože rubem nenávisti je láska a něžný svazek, žádáme, abys dal synu kupce Reicherta, který byl nejvíce uražen, manželku ze šlechtického rodu. A kéž by ta manželka byla právě z lože urozeného pana Petra, neboť on je zhoubce Reichertova domu.“

Král slyše zvěsti a kupcovu moudrost, trochu se pousmál. Odpověděl takto:

„Kupče, není věcí králů, aby se ohlíželi po ženách pro kupecký lid. Nesluší se, aby kupci hleděli výše, než kam dosáhnou. Dovedu utišit hněv i vaši chtivost!

Ani na chvíli bych nesetrval v promlouvání s tebou, kdyby se ve

sloveh, která slyším, netajila vedle marnosti i věc dobrá. – Starám se a pečuji, aby svár neměl v zemi místa, a tak se mi věru hodí smiřovati strany protivné: Pokynu šlechtici k ústupnosti.“

Potom, aby i lidem bez dobrého vychování bylo ukázáno, že král domluvil, a že již nechce slyšeti ani slova o tom předmětu, dal obřadník znamení, aby pážata obstoupila toho, kdo směl do té chvíle mluvit. Jedno páže zvedlo tedy kupcův rukávec, druhé mu podalo tesák, třetí, smýkajíc svými špičatými střevíci a kráčejič pěkně pozpátku ukazovalo udiveným kupcům, kde nechal tesař díru.

I odtáhli kupci se zmatenou tváří a nikdo z nich nevěděl, kterak pochodili. Cisterciák Heidenreich a mnozí mužové slynoucí rozumem vyložili jim však králova slova v příznivý smysl.

Důvěrnost

Král lovil v krásných končinách, kde vtéká Mže do řeky Vltavy. Lovil v doubravě, lovil v černých lesích. Když vzešly červánky, byl již unaven. Podal luk panu Petrovi, vrátil se na zbraslavský hrádek a sedí u večeře.

„Králi, mé komory jsou jak když je vymete. Mám kousek slaniny, chléb a sýr. To je věru bídná večeře.“

Král poklepává prstem na okraj talířku. Je mu veselo.

„Petře, dobrý lovčí, jídáš každý den ze zlata?“

„Šlechtici dostačí jen stříbro a tohle je, pane, tvůj talíř. Přibiji jej na stěnu nad lavici, kde jsi seděl. Bůh ochraňuj každého, kdo by naň pohlédl bez uctivosti!“

Král dojedl. Lovčí probíjí talíř. Třemi ranami jej upevňuje na zeď.

„Jsi, Petře, pyšný šlechtic, dáváš králi dary. Jsi také obratný a nechceš, aby král ten dárek přijímal.“

Král je rozjařen, chechtá se, odstrčil stůl, přitáhne lavici až k Petrovi a dotkne se jeho lokte.

Kdo by nebyl šťasten v králově blízkosti, kdo by se neradoval, kdo by

necítil blaženost? Jen nízcí duchové se třesou před vladaři, jen bídákům je úzko, když je král osloví, ale Petr je uhněten z dobrého těsta a mluví od srdce. Jeho smích dobře odpovídá smíchu, bije se do kolen, zvedá ke králi hlavu, zvedá ostrý nos, baví svého pána rozmarným tlachem, ví, kdy je dovoleno popustit veselosti uzdu, a umlká, když se král zamyslí.

Vládce si opřel bradu o sepaté ruce a praví: „Slyším a poznávám, že nemáš v lásce lidi, kteří přicházejí do naší země a kteří tu zakládají města. Druhá polovina tvých kratochvilných příběhů se odnáší ke kramářům. Vypravoval jsi veselé kousky o tom, kterak jim šlapeš na kobylku, kterak jim tropíš různé svízele a kterak jim oplácíš špatné vtipy. Ach, je to pěkné vypravování, ale král vidí daleko za tvůj smích a za jejich poklesky. Vždyť kramář prospívá králi i šlechticům. Platí desátky, přiváží zboží a tvá sobolína i tenhle plášť je z jejich cest.

Dále, kmotříčku: Nevládnou mezi kupci jemné mravy? Doneslo se k mým uším, že jakýsi Reichert, hospodář z domu U žáby, který velmi rozmnožil svůj majetek, slyne moudrostí. Pokud jde o rozvahu, nezadá si prý se šlechticem. – Je to snad lež?

Vím, že se Reichert vtírá k urozeným pánům. Vím, že nedbá svého stavu, vím, že se odívá v nádhernější roucho než velmož a jeho otec byl snad nevolníkem!

Pokud jde o peníze, má jich ovšem nepočítaných, ale co je bohatství bez cti?“

„Nevšímám si, králi, kupce Reicherta. Dal jsem mu zástavy a pevně věřím, že ve tvých válkách získám dost kořisti, abych je vyplatil. Bůh a tvoje láska mi dopřeje, abych se obohatil mečem a vposled abych mohl padnouti ve vítězné bitvě. Ne u kostek! Ne u počítadla!“

„Získal jsi mou lásku, Petře. Líbí se mi tvoje způsoby i tvoje povaha tak příliš, že tě požádám, abys je podržel; ale pohrdání kupeckými pracemi se zřekni! Je plané! Nemá pražádného jádra, neboť král skrze tu věc neslavnou upevňuje své panování. Po kramářských cestách, po bystrém proudu, po řece zvolna tekoucí, po pastvisku, kterým se vine stezička, po horách, kde leží sníh, roklinou mezi skalami uvodím bohatství

v svou zem a zdarem přepásám i mezkaře i lodníka. – Slyš dobře, co praví král: Když z dobyté končiny ustupuje vojsko, nastává kupecké konání a to konání spřede svazky a spoutá nový kraj a vítězství obrátí v užitek. – Rozličné způsoby jsou dány králům. Bůh stvořil jejich pravici, aby se chápala meče, a opět jejich ruku levou, aby při jídle držela misku. Jest pak strana meče slavná, ale strana druhá nebude v opovržení! – I chci teď prohodit, že se mi doneslo o jakési urážce kupce Reicherta. Zavřel jsem uši a teď ani později se tě nebudu vyptávat. Přešel jsem kupcův nářek, ale v důvěrné chvíli a jako dobrý kmotr pravím, abys nejítřil jeho hněv, neboť Reichert není tvému králi dočista protivný.“

Fretka a obušek

Za nějaký čas našel hospodář U žáby záminku, aby šel se svým synkem k panu Petrovi na návštěvu. Vybral si nejkrásnější plášť, poručil synáčkovi, aby oblékl dvoubarevný kabátec. Dlouho se chystal na cestu. Konečně sedí v sedle.

„Jste, chaso, na koních? Ukažte se! – Aha, aha! Tenhle kabát není bez poskvrny. – Ty, Eustachu, si utáhni opasek! – A nechybí vám, služebníci, nějaká přezka? – Co? Hlavy vzhůru! Pamatujte, že nestrpím, abyste se klátili sem a tam! Držte se po vojensku!“

Řka to pokynul kupec družině, aby se dmula, a ohlédl se po synáčkovi. Filipus seděl na urostlé klisně a jakkoliv byl trochu útlý, přece se podobal rytířům. Tvář měl spanilou, jeho ruce byly jemné, jeho nos byl dobře vyklenut, jeho vlas byl hebký a sám od sebe se kadeřil.

„Ach,“ myslil si kupec, „až promluví, až začne říkat slova, která si osvojil, až vytřepe z rukávu svou zdvořilost, až svolností, které se podivuji, přejde prázdnou haluznou pana chudáka, musí i ten Pučmigroš Petr pochopit, že můj syn je šlechtičtější než šlechtic a že se mu nikdo nevyrovná.“

Potom milý kupec vyrazil k bráně a odtud do polí a v háj. Když byli v

polovině cesty, přišlo mu na mysl, že se nepoohlédl po fretce, kterou chtěl přivést na zbraslavský hrádek. Sáhne si tedy k srdci, vyrazí vzdech.

„Při truhlici a zámku, chaso, že jste zapomněli na to zvířátko! Že jste nechali fretku doma!“

„Marně se hněváš,“ odpověděl Filipus, „tvá fretka se zmítá v pytli. Nese ji támhleto chlapisko.“

Kupec sáhl na pytel, ale fretka se bránila.

„Ouvej, běda mi, fretka je učiněný štír! Kdyby bylo po mém, šlápl bych jí na krk. – Je ovšem pravda, že jsme ji neschováli do dobrých rukou. Eustach fretku pobláznil a uřknul.“

Podobné řeči se špatně poslouchají. Filipus také neměl rád, když jeho otec dával najevo prostotu a když třepaje rukou vyrážel své „houvej“ a „ach“. Zmocnila se ho nechuť, chtěl mluvku napomenouti a neučinil to jen proto, že dobrý mrav a také náboženství přikazovalo, aby svého otce ctil.

Kupec tedy tlachaje a upocen, synáček však mlčky a s čelem neposkvrněným dojeli k zbraslavskému hrádku. – Co dále? Sluhové se oprašují, Eustach vyňal z pytle fretku, váže ji na provaz a kupec si zatím rovná myšlenky:

„Synu milý, zbývá nám vykonati maličkost, já však, který jsem uvykl pracem závažným, nemám chuť mluvit do větru. Pozdrav šlechtice svou ozdobnou řečí a měj se vůbec sám k slovu. – Pro tvého otce, když nepronese jediné věty, to bude pramizerná zábava!“

Takto hovoříce a v nevalné tedy shodě vyhledali brod a vjeli na nádvoří lovčího hrádku, kde rostly vysoké stromy.

Pau Petr zahlédl oknem podomka či písaře z domu U žáby a snadno si domyslí, kdo to přichází. Domníváte se, že se rozhněvá? Nikoli! Poznával v tom královny prsty, a protože byl spíše ochoten odpadnouti od tělesného života než od věrnosti, ustrojil svou tvář vlídně.

Když se přivítali, řekl kupec panu Petrovi, že je cestou všecek roztřesen a že tedy žádá, aby syn zastal tatíčka, a aby mluvil, co je přivádí; on sám, Reichert, že si zatím oddychne a srovná hřbet.

Spustil tedy Filipus. Oslovuje urozeného pána po prvé, po druhé, po třetí, po desáté a jeho řeč jako žírné louky zkvétá tisícerým zvonečkem. Když dospěl ve svém povídání až k fretce, která sobě nemá rovné, a kterou kupec dostal z Porýnska, pokynul Filipus sluhovi, aby zvířátko přivedl. Eustach, hlupák nad hlupáky, mu porozuměl. Skočil sem, skočil tam, škulal provázkem a v horlivosti fretku pustil.

Fretka a psi! Každému dá rozum, že od té chvíle, kdy kupcův průvod prošel branou, spustily všechny zbraslavské feny a všichni zbraslavští ohaři naplno. Psinec se třásl jako když troubí sto silných trub – a to nedodalo fretce klidu. Svíjela se na konci oprati hůře než červ, a když byla volná, pak ovšem prskla, zježila hřbet, vtáhla oháňku a již letí rovnou na nepřítele. Zatím jeden z hafanů podhrabal bednění psince a druhý vyrazil z jeho ohrady dva kůly. Co teď?

„Ať se psář vrhne ke dvířkům! Ať psy rozežene, ať jim zamezí cestu!“

Dobrá, psář chce poslechnout, odsunul závoru, pootvívá, ale ohaři letí podle jeho nohou, podrazí mu kolena. Toť se ví, že fretka poznala kolik uhodilo: dává se na útěk a psi skáčou přes milého psáře. Teď nastane divoká honba.

Kmitasovi, který byl noclehářem těch ohařů, se ovšem jevil příběh jinak. Zdálo se mu, že ho páni propouštějí z vězení. Fretka sem, fretka tam, podobné zvíře nestálo Kmitasovi za povšimnutí, ale otevřená vrátka a smějící se šlechtic, to je jiná.

Kdyby se prostáčkovy myšlenky řadily v spořádaný sled, co by asi řekl? – Řekl by toto:

„Můj pán, můj vévoda a vladař nad životem je v dobré míře! Dovoluje mi, abych si kapánek protáhl údy a abych se proskočil!“

Bláznivá proháňka přicházela Kmitasovi právě vhod. Síly se mu vrátily a při zahálce cítil takový stesk a takový nepokoj, že si hryzl pěsti. Pan Petr, pokud jde o jídlo, lidem přál a kuchaři směli tu a tam hodit do Kmitasova korýtka hned neobranou kost, hned kus sýra. Kmitas tedy šlechtice miloval a chtěl se mu odvděčit. Kdesi v hloubi Kmitasovy paměti tkvěla vzpomínka na chválu, které se mu dostalo, když metal kozelce před

králem. – S tou hasnoucí a zaněcující se myšlenkou vyrazil Kmitas z ohrady. Hopsá, skáče, letí k pánům, vydává skřeky, houká jako sova, víří zprava nalevo a zleva doprava.

Bůh mně buď milostiv, kupec se polekal. Je mu nanic, věří, že Kmitas vyrazil z pekelné temnoty. – Mohl se při takové podívané zdržet šlechtic smíchu? Nikoliv. Chechtal se z plných plic.

Tu předstoupí před šlechtice Filipus a osloví ho: „Urozený pane, počínáš si podle divného zvyku. Nevidíš, že můj otec je stár? Přestaň se posmívat! Chceš-li se však rozveseliti, poskytni mi příležitost, abych ukázal, co svedu.“

Pan Petr nedává mladíčkovi žádnou odpověď. Obrátil se k služebníkům, ukázal na Kmitase a řekl hlasem, který přerýval smích:

„Dost, dost! Vemte biče a zažeňte to milé stvoření, nebo se zalknu!“

Po těch slovech se kupec díval trochu vyčítavě; Filipus stáhl obočí, ale pacholci z loveckého hrádku dbají jen o svého pána.

Královský lovčí se směje? Dobrá, pak je všechno v pořádku! Pak je spokojen a naše žertování se mu líbí. Jen tedy houšť, čiňme se! Víc, víc, víc! Kdo upadl, ať sebou nyní tříská, kdo se pousmál, ať se šklebí!

Při honičce dopadaly rány zlehounka a Kmitas uhadoval, že jde jen o hru, a že mu ta hra skýtá příležitost, aby ukázal, co umí. I vznesl se do korun platanů a skákal se stromu na strom a s větve na větve.

Když se pacholci unavili, když došel lovčímu smích a když se Filipus stále neměl k řeči, ujal se slova kupec Reichert. Mluví, šlechtic mu naslouchá s nakloněnou hlavou a s přimhouřeným okem. – O čem je řeč? Kupec vykládá o setkání v kostele, pronáší zajímavou omluvu, kterou mu našeptala jeho paní choť, chce se vyjádřit, rudne, metá hněvivé pohledy na synka, který si vede zpupně a který nepožádal o prominutí.

Když byl Reichert v nejlepším, když se nejméně nadál nových příhod, když jeho duše planula, když se mu všechny síly usadily na jazyku, když visel na slově, když byl slep a hluch k světu, když pohledem, který nevnímá, hleděl jen na ostrý nos pana Petra, snesl se s výšky třiceti stop Kmitas a dopadl těsně vedle něho. Žuchlo to, jako když ďábel rozdupává

duši a chudák Reichert opět ztratil nad sebou vládu. Rozhodil ruce, otevřel ústa; z těch úst se vydralo vyjeknutí a potom křik tak žalostný, tak vyděšený, tak úzkostný, že až srdce usedá.

Pan Petr a jeho pacholci si nemohli přát lepší zábavy, ale Filipus smýšlí o věci jinak. Je rozhněván, zlost škube jeho čelisti. Všechno svůj majetek: bílou sobolinu, sněžné zajíčky, drahá roucha, všechno by dal za dobrou ránu. Chce se pomstít, napíná luk.

„Příteli, počestný synu počestného kupce, nech luk na pokoji! Sluhu ať bijí sluhové! Dostane pětkrát deset ran a ty se upokoj!“

Potom se pan Petr obrátil ke kupci Reichertovi.

Dotýká se ho, klepe mu na ramena, obchází jej, ale na celé postavě nevidí nic než směšnost.

„Jakým pekelným úradkem se stalo,“ ptá se Petr své duše, „že se tehle ubožák králi nezprotivil?“

Dále promluví Petr hlasem a řekne:

„Dosti! Jsem syt vyražení. Přineste džbáněk dobrého vína, ať se hospodář z domu U žáby drobátko posilní!“

Když drží džbáněk v ruce, podá jej šlechtic kramáři s těmito slovy:

„Pij, okus ze džbáňku! Víno mi daroval král, rozšiřuje tedy srdce.“

Pan Petr potlačil již veselost, chce zapomenouti na počínání kupcova syna, vlídně s kramáři rozmlouvá, ale Filipus myslí na pomstu. Je jist, že šlechtic sehrál s Reichertem špatný kousek. Domnívá se, že věc byla připravena na potupu dobrého kupce a touží tu potupu smýti. Vzal luk, vykročil, vstoupil mezi stromy a jde, krade se k psinci.

„Stůj! Kam máš namířeno? Vidím, že jsi skryl za zády luk a že jsi povytáhl krátký mečík!“

Filipus udeřil dlaní na mečík a přejel prstem po tětivě.

„Vyjevím ti svůj záměr, nechci se vytáčet. Na mé oči se nesnese spánek, nebudu jíst, nebudu se modlit k Bohu, nebudu odpovídat na otázky, neoddám se počestným myšlenkám, nenajdu klidu pokud bude živ pes, který se vrhl k nohám mého otce a který ho uvedl v posměch. – Prosím tě, šlechtici, dej znamení svým pacholkům, aby sehnali to

hanebné stvoření s větví na volný dvůr! Zasáhnu chána hrotem svého šípu, dobiji jej svým krátkým mečíkem.“

Šlechtic potřásá hlavou, vraští obočí, obrátil se bokem ke kupcovu synu.

„Tvůj šíp má špatný cíl. Nedobře si vybíráš protivníka, špatně ses narodil! Kdybys měl v těle trochu cti, nikdy bys nechtěl pobíjet služebníky: Pacholka ať pere pacholek!“

„To není pacholek, to není sluha, to je ďábel, který ti stojí k službám! Poznávám jej po pachu síry, vdechuji na tvém hradě příškvarek pekla.“

„To je králův hrádek!“ odpověděl pan Petr a sahá po sekyře. Kdepak je veselí? Kdepak je dobrý rozmar?

Již se dost nasmáli a teď přichází neutěšený odstavec písničky.

Filipus nedbá výstrah, jde vstříc své zkáze, kráčí s napřaženým lukem, dívá se po korunách stromů a křičí nadávky. Jde dál a dál. Znenadání spatří Kmitase. Člověk z mazovského polesí spočívá na nejnižší větvi, v pravé ruce drží obušek a klátí nohama. Je tich, je sama bystrost, hledí na vztaženou pravici kupcova syna, dívá se na luk a všechna jeho mysl a všechna paměť pralesa se vrací do jeho lbi. Dívá se, uhaduje každý pohyb, vidí směr šípu, vidí myšlenku i cíl té myšlenky. Poznal, že mu kupecký syn ukládá o život.

Tu zasvištěl šíp.

Kmitas se pouští s větve na větev, jeho tlapy obemknou rozsochu a oprou se o kmen. Kmitas se kýve vpřed a vzad, mává obuškem, a zatím co ubohý Filipus po druhé zamíří, rozpřáhl se Kmitas k ráně.

Obušek zlomil lebku kupeckého synka.

Ubohý Filipus se zvrátí do trávy, upustí luk, šípy mu vypadnou z toulce, jeho duch se kalí a zmírání. – Filipus dokonal.

V tu chvíli kupec omdlel, v tu chvíli se pacholci i šlechtic rozeběhli k nešťastníkovi a Kmitas se vyhoupl na hradební zeď. Zmizel v hájku, který se táhne od branky až k vidlici říček a vzhůru do stráně. Kdež by mohl Kmitase někdo dopadnout! Klusá lehounce a pacholkům ani nepřišlo, aby vsedli na kůň.

Taková byla smrt kupcova syna, který se jmenova! Filipus. Taková jest pamět a vypsání jeho skonu.

Rybářská chyše

Vypravuje se, že třetího dne Kmitas dorazil k místu na pravém břehu řeky Vltavy, které se nazývá Výr. Došel tam po bludné pouti. Třikrát vstoupil do proudu Mže, třikrát se vrátil k vltavskému údolí, třikrát zkřížil své stopy. Ohař nemohl vyslíditi cestu, kterou se bral, člověk ji nemohl rozeznati.

Ať Bůh a všichni svatí a třeba všichni ďáblové stojí ku pomoci tomu, kdo se skrývá! Ať stojí ku pomoci chudásovi, ne vrahům, ne ničemné chásce, ale poctivému chlapíku, který chránil svou kůži, a nyní je štván z kouta do kouta! Ať každý z těch ubožáků nalezne poklidnou samotu a ať se jeho hospoda podobá chýši, která přijala Kmitase!

Pokud běží o pohodlí, může být ta hospoda drobátko lépe vybavena a trochu prostornější, neboť, abychom řekli pravdu, Kmitasův příbytek nemá čím by se zalíbil. Stojí na malém návrší těsně nad kamenitým břehem, který je rok co rok zaplavován řekou. Před dvěma stoletími sroubil kdosi tu chatrč z kmenů, jež přinesla voda a sedm pokolení ji opřelo přístavky, komůrkami, krytým mlátkem, chlívci, sýpkou a ovšem i kůly, neboť je na spadnutí. Střechu má dřevou, čpí dýmem, ale ohniště vesele praská a kotel, slavné kyvadlo domu, kotel dobře zavěšený je pln mastné kaše. A když jsme již u toho náradí: Kotel se zvolna kolébá na třech řetězích, terč jeho stínu přechází po stropě. – Sem a tam se houpe stín, sem a tam se hýbe obraz rybářských sítí a v tom pohybu je tolik mírnosti, že na člověka jde malátný spánek.

To je pravda, rybář by spal. Dřepí u ohně, klímá, ale ženské a robátka, kterých je tu víc než dost, určitě nezdřímnu. Jedny mají plné ruce práce, druhé se hašteří, vrní a lezou s místa na místo. – Jakýsi andílek bubnuje beraními hnáty a jeho sestřička si popálila dlaň, teď naříká, má

ústa dokořán a v hloubi jejího chřtánu je vidět maličký, třesoucí se tipec.

Ale teď přišel čas, abychom řekli slovo o rybáři. Učiňme zmínku, že se jmenoval Přich a spustíme o tom kolik měl dítek, jakého pánaboha vyznával, v jakém pořádku žil, jak se spravoval, jak smýšlel.

Tak tedy, Přich byl dobrý stařeček. Narodil se šedesát let před příhodami, o nichž se mluví, z křesťanské matky, ale jeho otec byl tak trochu pohan. To souvisí s lenošivým způsobem života a s bajkářstvím, které uvázlo všem rybářům v síti. Nic naplat, černé vody tekoucí z věku do věku jsou plny povídaček. Člověk jimi snadno nasákne. Jak se měl tomu hříchu ubránit Přich, když jeho otec a všichni jeho dědové rybařili? Byl z mokrého pytle, podědil blouznivou duši, nedbal o výtěžek, nedbal o pány, nedbal o kněze a tloukl špačky nad čeřenem. – Porážet les, hlomozit se na poli, česat šlechticova koně, nosit za velmožem zbroj, tahat kameny ku stavbě kláštera? Kdež by! Přich a jeho předkové dávali přednost sladké zahálce, platili mizerně desátek, čekali nad svou sítí, čekali nad poplavkem. Bylo jim milejší hádat se s ozvěnou než s mnichy. Chtěli mít poslední slovo, pokoj, trošiček jídla a na konci svého putování vlídný trest či raději dobrou odplatu na nebesích. Chválili Boha, děsili se čertů, ale také ovšem rusálek a víl a škodolibých skřetů a létající ryby a sumce s kovovými šupinami na prsou, s rohem na hlavě a s chlupy podél hřbetní ploutve. Nikdo z toho rybářského rodu se nevyznal v umění žítí své časy tak, aby jej mohl pochválit probudilý kupec, či láník či cisterciák, který to dotáhne na biskupa. Všichni byli zaostalci a Přich se jim podobá. Rozumí sice hlasům zvěře a šploumání vody, zří v parách staré příběhy, z červánků uhaduje déšť, z ptačího letu věští budoucnost, když táhnou hejna lososů, zpytuje jejich klínové sestavy.

Opřen o sochor, veliký, shrbený, vlasy po ramena, nos jako ředkev, oči v hloubce, připomíná dost živě proroka. – Není divné, že to nikdo nepoznal? – Nikoli! Kdo kolem sebe nemá zástup dychtivých lidiček, kdo žije sám a sám, kdo oslovuje stromoví, byliny a skály, ten nemůže počítat se žádným uznáním. Možná, že by si Přich na tržišti vydělal pěkných pár plecháčků, možná, že by ho tam hadačství přivedlo k slávě nebo na

šibenici, ale pokud žije u řeky, kde každý brouček cvrliká pohanskou věštbu, má jisté, že zůstane nepovšimnut jako svišť v metlici. Bude platit za pošetilce, do smrti o něho nikdo nezavadí. Vždyť je to nevolník, chudás a k tomu špatný křesťan! Jeho důvěřování ve zjevenou pravdu se smísilo s důvěřováním ve věci staré, jeho paměť se zkřížila s pamětí dávno zapomenutou. Je to – s odpuštěním a krom toho křtu svatého – pohan!

Bylo řečeno, že Pánbůh vštípil rybáři dobrotu; to je pravda nevýratná, ale se zlou se potáže, kdo se domnívá, že byl Přich zdvořilý a že pospíchal prokázat tulákům nějakou něžnost. Dobrák nedobrák, každý se musí starat o své bezpečí.

Když tedy Kmitas dorazil na útěku k samotě, která se nazývá Výr, bylo mu usednouti hezký kousek od rybáře. Přich právě tesařil. Ohlédne se, spatří zedraného ubožáka, chce ho zahnat a mrští po něm houžví.

Teď by se slušelo, aby Kmitas pro lásku Mariinu prosil o kousek jídla, ale ten člověk v lesích narozený vyznává spíše mrav zvířat než mrav křesťanského lidu. Vstal, poodchází, vrátí se u velikém oblouku, civí na rybáře, dřepí, neřekne slovíčka.

Druhý den se Kmitas držel opodál chýše, čtvrtého dne přisedl k ohništi a Přich mu podstrčil dobrou, dutou, rourovitou kost plnou číšku. – A co měl udělati jiného, když se cizinec zapletl s jeho dcerami?

Za nějaký čas se stalo, že se Kmitasova obratnost složila s obratností starého rybáře v dílo, jemuž se nic nevyrovná. Vztahovali současně ruku tu k pramici, tu k čeřenům, tu k oštěpu. Vládla mezi nimi shoda, o níž se nesní lidem z hrazeného města. Když mluvil rybář do větru, dovedl Kmitas dobře odpovídat a přisoudil k bajkám konec tak výrazný, že Přich i jeho ženské poznávali vkus, který je od času vyhnání z ráje na Výru doma. – Když tloukl někde nablízku vodní dravec, uhadoval Přich i Kmitas, která ryba by to mohla býti a kterou se dá cestou. Tu vstoupil muž do mělkého proudu a stařec číhal s čeřenem nad tůň, kde je vysoký břeh a kde se kořeny olše stápejí v nehybných vodách. Rozdělovali se podle potřeby, Přich činil svá pořízení a Kmitasova práce odpovídala jeho záměrům tak, jako odpovídá přední pár běháků běhákům zadním. Mezi Přichem a

Kmitasem vládla tedy shoda i důvěřivost. Zřeli na sebe přes okraj misek, snášeli se navzájem. Přich miloval Kmitase, Kmitas Přicha a s ním všechny jeho ženské. Jaký tedy div, že vešel k jedné ze starcových dcer a že mu druhá děvečka měla porodit děťátko? – U veliké radosti míjel tedy Kmitasovi čas. Odešlo léto, udeřily mrazy. Vydra, dobrá lovkyně, se stěhovala k místu, kde proud zůstane po celou zimu volný. Člověk z lesů myslil jen na vydry. Nedbal o hradního pána, zapomněl na mrtvého, ani si nevzdechl za měšťany.

Spojitost věcí

Kdesi daleko či blízko od samoty Výru, v městě Praze, se však scházejí kupci. Scházejí se v prostorné síni kampsorova domu U kamene. Spřádají Kmitasův osud. Je jich tu hromada. Jedni si hladí bradu, druzí poklepávají na krásný stůl. Jsou vznešení, vedou si jako knížata a když se některý ten kramář zapomene, když zvedne prsty k ústům, když se nahrbí a když mu ujede huba, nikdy neřekne víc než deset slov. Potom se odmlčí, narovná si hřbet, založí lokty a hledí dokončit svou myšlenku tak, jako slýchal mluvit velmože. Věru, lidská přirozenost je nedokonalá. Leckterý ten kramář prošel křížem krážem devíti zeměmi, umí psát, čte jako když bičem mrská, dovede pojmenovat všelijaké koření, má bystrého ducha, má peněz nepočítaných a přece pohrdá sám sebou. Proč?

Ale vzhlédl se na šlechtici, kterého nenávidí, chce ho překonat nikoli rozumem, ale panskými zbraněmi: pýchou, statečností, ranami, křikem a opět něžným tlacháním. – Kéž nějaký dobrý mistr napraví těm kramářům hlavy a kéž by také učinil jejich řeč méně protivnou.

Pokud jde o jména, je v kampsorově domě Stern, dále hospodář od Věže, dále Reinhard, dále Marnek a sedm jiných chlapíků. Je tu i Reichert, nešťastný otec syna, který slul Filipus a který byl zabit. I cítí ten Reichert nesmírný žal a stená a naříká:

„Ach, k čemu mi je bohatství, když jsem pozbyl svého syna? K čemu

mi je zdar při sháňce po penězích, k čemu povolnost vznešeného krále, když nemám koho bych uvedl v držení svých statků? Kdybych počítal své jmění, mohl bych od svítání do sou

Klepy

Vypravuje se, že třetího dne dorazil Kmitas k místu na řece Vltavě, které se nazývá Výr. Došel tam po bludné pouti. Třikrát vstoupil do proudu Mže, třikrát se vrátil k vltavskému údolí, třikrát zkřížil své stopy. Ohař nemohl vysлідit cestu, kterou se bral, člověk ji nemohl rozeznati.

Ostatně končina na Výru byla ztracená, ležela mimo cestu a nikdo nechodil stezkou, která vedla leda do lesa ke klášteru na místě řečeném Ostrov. Tak zpola zapomenuta, a přece v dosahu moci, měla ta končina dvě výhody. Nikdo nemohl uhodnouti, že by měl Kmitas odvahu zůstat tak blízko, a nikdo by byl nevešel do chýše, která tu stála od nepaměti a od nepaměti byla zapomenuta.

Tam tedy Kmitas vešel a tam přebýval s rybářem, jemuž bylo již mysliti na smrt. Kdož ví, jak byl stár. Měl sedm dítek, sedm dcer, a ty pak opět měly děťátka, líbezný chlapce, krásné dívenky. A vládla v té rybářské chýši pohoda a ustavičný mír. Stařec, jako tomu často bývá mezi kmety, měl jakýsi dar dobře slyšeti hlasy, které se ozývají v povětří, když táhne tuhá zima, či když se blíží palčivé dny. I rozuměl hlasům zvíře a šploumání vody a zřel v parách a ohni červánků příběhy zimy a léta, a protože byl člověk s myslí ospalou a podřimující a protože mu nic nebylo dražšího než mluvit ve svých myšlenkách, oslovoval i věci neživé, stromoví, byliny a divné podoby skal. Jindy, jak se vypravuje dále, mluvíval o řečích hejna a zvíře, která přicházela, a z tažení lososů a z postavení jejich klínu uhadoval věci budoucí. Je to tedy prostáček, v jehož povědomí se smísily věci staré s tím, co právě se dalo, a jehož důvěřování v Boha bylo porušeno důvěřováním ještě starším. Ach, bude ztracen, jestliže soudce na něho přísně pohledí, ale pro svou veselost a pro svou mysl něžnou a

čtveračící, pokud mu bude sloužit jazyk, nechť má i naději, že laskavý rozsuzovatel skutků se naň pousměje. Jak jinak, vždyť si ten rybář brumlá při své práci a vždyť hází ramenem, vždyť hmouří oko, vždyť mu veselost a dobrá pohoda plyne se rtů a věčný hovor.

K tomu tedy starci laskavému a k jeho sedmi dcerám dorazil Kmitas. Byl uštván a hladov. Stařec mu dal tedy jísti a skytl mu i jakýsi oděv a ostříhal mu vous a dal mu suknicu, tu kterou měl nejkrásnější. A stalo se, že Kmitas dobře odpovídal na jeho vypravování, stalo se, že k bajkám dovedl přisouditi konec tak výrazný, jak se jen odedávna mluvívalo v té chatrči. Stalo se, že Kmitasova obratnost podle nějakého pravidla, o němž se nesní lidem z hrazených měst, se složila s obratností toho rybáře a že současně vztáhli ruku tu k čeřenu, tu k pramici, tu luku, tak jako by jim kázal nějaký hlas. I stalo se třeba, že někde na proudu tloukla ryba, a stalo se, že v jedné chvíli uhadovali, která ryba by to byla a kterou cestou se dá. Tu jeden s jistotou vstoupil do mělkého proudu, a zdálo se mu, že ta ryba dravá nemůže než se dáti do toho mělkého proudu, kde jeho prudký spád zčeří chabé ploutvičky okounka před ní utíkajícího a že se bude vracet k výmolu, tam, kde je vysoký břeh a kde kořeny olše se ztápějí v nehybné tůni. I rozdělovali se a podle potřeby, jež se nevříská a nevzkazuje, první činil to a druhý se oddal práci, která odpovídala konání prvního rybáře. Tak vládla mezi starcem a mezi Kmitasem shoda i důvěřivost. Zřeli na sebe přes okraj misek, snášeli se navzájem, milovali se, Přich Kmitase, Kmitas Přicha a s ním všechny jeho ženské. Není na tom tedy nic divného, že vešel k jedné ze starcových dcer a že mu i druhá děvečka měla poroditi dítětko. Tak míjel tedy v chýši čas. Odešlo léto, udeřily mrazy, vydra, dobrá lovkyně, se stěhovala k místu, kde proud zůstane volný po celou zimu. Jen na to myslil Kmitas, nedbal o mrtvého, nedbal o měšťany, [kteří] mu spřádají trpký osud.

I stalo se však dále, že kdesi daleko či blízko v městě Praze plynuly dny dočista jiné. Kupci tam hovořili o starém skutku, který byl dávno zapomenut v končinách řeky. Scházejí se v domě kampsorově. Je jich tu hromada. Pokyvují hlavami, jedna ruka probírá vous na bradách, druhá

poklepává na krásný stůl. Jsou tu kupci od Kamene, otec a syn, je tu kampsor, vlídný hostitel, je tu i Reichert, bědný otec syna, který slul Filipus a který byl zabit. I cítí ten Reichert nesmírný žal a stená a naříká:

„Ach, k čemu mi jest bohatství, když jsem pozbyl svého syna, k čemu je mi zdar při shánce po penězích, k čemu povolnost krále, když nemám koho bych uvedl v držení svých statků, ani se nemohu dočkati pomsty. Ba věru, šlechticové zahubí náš rod. Vždyť beztrestně najímají vrahy, vždyť jejich chasa se vrhá na naše něžné synáčky a král ji netrestá.“

„To neříkej, hospodáři. Král je spravedlivý a vydá to bídné stvoření, které ukrátilo život toho, který byl Filipus, katu. To neříkej, neboť král se o nás stará a dobře o nás pečuje.“

„Jak to nemám říkati, když šlechtic Petr sotva pokynul svým pacholkům, aby vyjeli ze vrat? Jak nemám naříkati, když se vrátili třetího dne s prázdnou, jak nemám naříkati, když bez horlivosti stíhali toho ďábla, který ukrátil život mého synáčka?“

Když Reichert domluvil, rozhostilo se ticho v tom shromáždění kupců a žádný z těch mužů, kteří si mohou koupiti město, když se jim zlíbí, nevěděl, jakou by měl poskytnout útěchu svému druhu. I stáhli se ve svých domovech a stýskali si všem královým rádcům. Král, který jest spravedlivý, zaslechl o příčinách jejich smutku a pokynul panu Petrovi, aby dal prohledat svůj les poznovu a aby s horlivostí větší, než je horlivost lovce, stíhal toho člověka, který se dopustil zlého činu. Pan Petr tedy poslechl a pravil svým pacholkům:

„Jděte, spěchejte do lesa a prosmejčete každý kout a nevracejte se, dokud nenaleznete stopu toho stvoření. Doslechl jsem, že se zdržuje někde nablízku a že vede pohodlný život.“

I rozptýlili se tedy pacholci z lovčího hrádku po kraji. Někteří se dali cestou vzhůru a procházeli lesy a nahlíželi do chat uhlířů a sedláků a těch, kdo bídně živoří na úzkém políčku. Jiní dali se proti proudu řeky Vltavy a dva z nich stanuli v končině, která se nazývá Výr. Již stojí před bystrým proudem. Jeden z nich se opírá dlaní o koňský zadek, druhý si mne ozáblé ruce a houká z plných plic.

„Hej, člověče, rybáři, vezmi svůj prám, pusť se na řeku! Uved' nás do chaty! A rozdmychej své ohniště!“ Houkají z plných plic a jejich hlas se nese dál a dál.

Rybář má tenké uši, vstává, odkládá svou síť a praví Kmitasovi:

„Milý člověče, dávám ti jídlo a ty mi oplácíš. Neměli jsme nedostatku po tu dobu. Náš lov byl dobrý. Dobře se vyznáš v lovu ryb, dobře sleduješ vydru, dobře míříš na divoké husy, ale před lidmi neochotně mluvíváš a neochotně jim ukazuješ svou tvář. Vyjdi tedy a skryj se v lesíku, neboť na břehu stojí lidé z králova hrádku. Nevidím mezi jejich koňmi soumara, nepřicházejí pro desátek, nežádají ani vydřích kožišin, ani ryb, ale přicházejí v nějaké věci jiné a neznámé. Vstaň tedy a učiň, co je opatrné a co se mi líbí.“

Kmitas se ukryl v malé stodůlce. Byl tich a naslouchal.

I vešli ti pacholci z králova hrádku na prám rybářův a plavili se na druhý břeh a uvázali své koně u olšiny a vešli do chaty. Ženské jim podávají jídlo a oni si trou ozáblé ruce a pěstí si uhlazují knír. Ach, rybáři, nevrašti obočí, neskládej čelo v samou vrásku. Vždyť přicházíme jako dobří přátelé. Nežádáme vydřích koží, nechceme tvých ryb. Víme, že jsi poddaným kláštera a že mu odvádíš dobrý desátek. Ať ti milý Pánbůh a svatá Maria požehnají tvůj majeteček. Necht' jej dlouho užíváš se svými dcerami. Bud' spokojen a neměj strachu. Stávej nad svou sítí, jak jsi stával, ale jen o jedno tě chceme požádat. Jsi bajkář, rybáři, a dovedeš mluvit o příhodách, které se staly před mnoha lety, pokud ta řeka neměla svůj směr a pokud se klikatila tam někde nahoře. Znáš mnoho příhod, nezaslechl jsi o vlčím člověku, který je rychlý jako laň a který dává v běhu zajíčka? Eh, náš milostivý pán jej stíhá, a až ho dopadnem, propadne hrdlem.

„Bůh, který všechno vidí,“ odpověděl ten rybář, „vám ukáže již cestu a jeho úrdek je nezměnitelný. Dává život a kyne k smrti. I nestarejte se o toho člověka, neboť Pán podle své vůle jej buď pošle na vaši cestu, aneb mu pokyne, aby vsedl na bystrého koně. A nemyslete si, pacholci, že nedovede ten Pán a ochránce vésti váš hlas až k jeho uším, jestli se mu

líbí. Jako losos, jenž táhne do svých vod, táhne on tam, kam kynou ty hlasy. A podle jeho vůle on přichází k vašemu volání. Jde blíž a blíž a padne k nohám vašich koní, když mu Bůh pokyne. A když jeho vůle bude, aby unikl, vznese se jako mlha a unikne vám čiň co čiň.“

Když rybář domluvil, postavily jeho ženské teplá jídla před pacholky a ti jedli. Jejich údy se rozlévalo příjemné teplo a žádná myšlenka na zradu je neznepokojila. I míjel čas a ženské se otíraly o jejich loket. Zatím Kmitas vyšel ze svého přístěnku a vybral si dobrý plášť a rozloučil se se ženskými a vzkázal dobrý vzkaz svému rybáři a vyšel z chatrče.

Starý dům

Kmitas klusal cestou-necestou a pátého dne dorazil v končinu, kde stával hrad, [na] místo, které se nazývá Mladá Boleslav. Tam v té končině byl dvorec šlechtický. A nepodobal se ten dvorec těm novým sídlům, ale byl zvetšělý a vládl v něm duch, který již dávno neměl místa mezi šlechtici. Hospodář nazýval se Jan, jeho choť pak Kateřina. I měli ti lidé jediného syna a dvě dcery. Z levého boku narodil se však hospodáři syn, který se nazýval Jan. A ten levoboček Jan byl krásnější než syn z manželského lože. Měl mysl jasnou, řeč dobře plynula mu se rtů, ale když ten jinoch stával před lidmi, stávalo se, že se zajíkal a že mu jazyk dost hbitě nesloužil. Dobrý tatíček miloval své syny stejnou měrou. Je tomu tak, ale když ve snách či za nějaké okouzlené chvíle je spatřil, spočinula jeho pravice na rameni toho levobočka. I zdá se, že mu v tajnosti a v skryté mysli dával přednost před ostatními a že mu byl nejdražší. A jest třeba uvést, že Bůh, který nás všechny stvořil, učinil šlechtice podobna rybáři z vltavského kraje. Podobali se sobě jako bratři. Jeden byl povídavý, druhý si potrpěl na řeč a mluvil do větru. Jeden byl stár v šprýmování a druhý se rád zasmál nějaké nicůtce, které si člověk jedoucí na koni pramálo všímá. I prodléval ten člověk zbůhdarma na poli dívaje se Pánubohu do oken a slyšel hourání lesa a všelijaké hlasy a jeho život byl

prostný, jako je život chudáka. Byl chůd, jeho statek sotva mu skýtal obživy. Lidé poddaní a ženy, mužští a starci zle žili pod jeho lehkou rukou a všeho se jim nedostávalo. I rozběhli se po vůkolních končinách k těm, kdo lépe spravovali svůj majetek. Šli k hrazeným městům, stali se láníky, táhli se k bohatcům. I prázdnila se půda milého šlechtice a kovárny zůstávaly prázdné, kováři neměli díla, ševci marně čekali na své usně, oráči neměli koní, ale protože pán i čeled' chtěli jísti, nezbývalo, než aby kladli tenata a tu a tam si něco přisvojili. Tak statek hynul.

Tam, kde muž podřimuje, kde si špatně počíná, kde zahálí, kde nedbá o věci časné, tam často paní nastupuje na jeho místo. I jest jako hospodář. Chodí za čeledí, přikazuje jí práci, časně vstává, dohlíží, poroučí a vše, co zanedbal pan manžel, uvádí do pořádku. V tom tedy statku, v domě šlechtice podřimujícího, na místě muže vládla paní Kateřina. Byla myslí živé, hbitých rukou a výmluvného jazyka. Ale nic naplat, její práce a pečlivost se nesetkávala se zdarem, neboť jak tomu bývá u ženských, neměla mysl usebranou, od jedné věci přeskakovala k věci druhé a na čas vzdálenější vůbec nemyslila. Bylo jí nejmilejší jen to, co lze přehlédnouti a co lze zavřít do truhlice, zboží, jídlo, zrní a dobytek. V ten čas měšťané a kupci se starali o trh, ale paní dbala jen o zboží a vlnu. Ubohé plecháčky navléknuté na nějakou tkanici připadaly jí velmi nicotné. Zato nad díží dobrého mléka a nad hrudkami omastku jí plesalo srdce. Ta tedy paní přísná a rychle odpovídající, ta paní moudrá a přece nedohlédající, kam ukazoval nový mrav, vládla tomu statku.

„Dej kuřatům! Ty jed' na pole orat a ty třetí chasníčku rozvaž své rukávce. Vidím, že se nějak podivně vzdouvají a skoro bych tak řekla, že v nich máš plno zrní.“

„Ach, ouvej, dobrá paní, váš muž, dobrý kmotr mi dal dovolení, abych si přilepšil a napekl podplamenic. Nezazlívejte mi, že jsem přiklekl k hromadě a že jsem si naplnil ty své rukávce. Jsou podvázány lýčím a věru ta tíha, kterou nesou, není příliš veliká.“

Paní Kateřina nedala ovšem za jinou a nešťastník musil svou kořist vysypat na starou hromadu.

„Ach paní, hromadíte příliš ty pšenice. Z hromady se kouří a když sáhnu do nitra toho bohatství, cítím, že je horká jako peklo. Paní, má dobrá paní, cítím, že Bůh se hněvá na vaši přísnost a že vám nebude napříště žehnati.“

„Jdi,“ řekla opět paní Kateřina v odpověď tomu člověku, „jdi k svému pánu a klekni před ním a snažně jej žádej, aby ti vyměřil menší trest než zasluhuješ, neboť kdybych já tě trestala, stěží bys odnesl hlavu na svých ramenech.“

Nevolník tedy šel a poklekl před hospodářem toho statku a jal se ho prositi a objímal jeho kolena.

„Hospodáři, když se urodí pánům, urodí se i jejich služebníkům. I máme dostatek, když tvoje sýpky jsou plny, a když se rozmnožuje tvé stádce, máme i my dobré živobytí. Po práci volá tvůj kuchař k jídlu a vesele bije do pánve a křičí: ‚Chasníci, pojdte k večeři, váš milostivý pán vám dává jídlo, a chvalte Boha, že pšenice dobře zraje.‘ Tu jdeme ke stolu a jeden jí s calty a druhý z okřínu co hrdlo ráčí. To platí, pane, pro čas hojnosti. Když však nastanou zlé časy, když uhodí přílišné sucho, aneb když dlouho do jara leží sníh a když se potom svítí ve stodolách, bývají večeře hubené, pane. A víš, hospodáři, že tvůj kuchař dobře hlídá, aby ke stolu se nepřiplichtil nějaký obejda, který není z tvé čeledi, a že to, čím tluče do pánve, je obušek a že je krátce hotov, když si povšimne nějakého chudinky, který snad se toulá a zběhl z tvých polí a rád nastavuje dlaň tam, kde se rozdává. A stalo se, že jsem našel jakési chlapisko ležeti v kopici trávy. Byl, pane, bídný, vyhublý až na kost, a jeho tváře byly vpadlé a podobaly se srpu. Ten člověk bídný nemohl již státi a jeho řeč byla trhaná, jako je řeč nějakých poutníků a honáků koní z daleké končiny, má divné mravy a jakkoliv jsem nesrozuměl všem jeho slovíčkům, přece mě rozveselil. I nemohl jsem mu odepřít sousta, a šel jsem do tvé sýpky a vzal jsem dvě malé hrstičky zrna, abych mu upekl nějaké jídlo. Ted' v pokornosti a veliké bázni spatřuji, že jsem provedl věc špatnou a že uboze spravuji tvůj dům. Jsem bídný hříšník, ale ty pane, kterýž jsi darem božím a dobrým řízením získal mnoho ušlechtilosti, věř mi, že bys neodmítl toho

člověka v bídě postaveného a že by ses nad ním slitoval a že by ses rozveselil jeho šprýmy. I řekl jsem si: dám člověku, aby se občerstvil, a uvedu jej před našeho pána. Učinil jsem jen malou část toho, co jsem si usmyslil, vešel jsem jen do sýpky, a tu přišla paní Kateřina, kteráž jest tvoje choť, a ta mě přistihla, jak jsem nasypával toho zrní do svých rukávců a jak jsem přenášel to zrní ve svých rukávcích.“

Šlechtic stál nad svým služebníkem s palci za opaskem a smál se jeho řeči. Větril nějaké vyrazení.

„Kdo je ten,“ otázal se, když sluha skončil svou řeč, „kterého jsi našel v kupce sena?“

„Ach,“ odpověděl opět služebník, „je to člověk z východnější země a zdá se, že ušel nějakým psům. Jeho šat se skládá ze samých děr a věru nevím, jaká tkáň drží ty díry pohromadě.“

Tím vzrostla zvědavost šlechticova.

„Přiveď jej,“ rozkázal svému správci a těšil se již, že znenadání zhlédne šprýmy, teď, když se toho nejmíň nadál. A byl tak žádostiv nějakého vyrazení, že ani nepostál a zpovzdálečí kráčel za svým služebníkem. Prošli úzkými vrátky a vyšli za humna. Byl tu stoh, jehož čepičku tvořil sníh. Dole v jakémsi střehu, ani neseď, ani nestoje, ba nespočívaje na zemi, ale zavěšen a klouzaje po jakési tyči, se hýbal Kmitas. Nu ovšem, byl to on, a těm, kdo sledovali jeho příběh počínající, nezbyvá, jakkoli je pouhý blázen, se pozastavit i nad jeho tlachy. Vedle vzpěry, po které milý Kmitas sjížděl, leželi dva psi. Jeden žlutý s kratičkou srstí, jež se zvedala na puchýřcích, které mu způsobily blechy, druhý huňatý chlapík s dlouhou tlamou. Huňatý pes spal a jeho běháky se zachvívaly nějakou křečí, jež těm něžným stvořením způsobuje spánek. Šlechtic přihlédl a viděl, že jsou to stvoření, která kdekdo odháněl od korýtky.

„Eh, čertovský chlapíku, copak tu děláš v mém stohu a kdo ti poradil, aby ses tovaryšil s těmi dvěma šelmami? Podívejme, jedna z nich se již probudila, vrčí, vstává, vztek jí cloumá chřtánem a tobě to nedává pražádnou výstrahu?“

„Ten člověk,“ řekl služebník, „je, pane, dočista z jiného těsta než našinec. Přichází k zlostným koním a promlouvá k nim a vběhne do smečky psů, když bývají v největší ráži, promlouvá ke kousavým klisnám, krotí slovíčkem hřebce a měl bys vidět býka, kterému položí svou pěst na čelo.“

„Pah,“ odpověděl šlechtic, „je z téhož těsta jako ty.“

Řka to, pomyslel na to, kde se narodil a že se nesluší srovnávat pána vznešeného rodu se sluhou. Zatím Kmitas zanechal hloupého sjíždění po svahu tyče a poklekl před pánem. Po jedné jeho straně stál pak pes, který hleděl nevraživým okem.

„Se mi zdá,“ řekl Jan, „že jsi nějaký ptáček, který upláchl z pole pana souseda, což? Možná, že se ti přejedly sušené ryby tvého pána, a možná, že hledáš nějakou slaninu a bečky omastku? Pah, známe tvou chuť, která se podobá chuti našich chasníků. A musím ti říci, příteli, že z toho majetku, který vidíš, uteklo dobrých dvakrát deset lenochů, jako jsi ty, a to jen proto, že naše ryby jsou suché jako čerti a že mají kosti rovnou na udávení.“

Šlechticův správce se loudal za svým pánem a jako dobrý hospodář sbíral pohozené klásky. S jedním ramenem zdviženým, tu skloněn, tu vztyčen podobal se Kmitasovi, který nedovede chvíli postát. Možná, že nevědomky chtěl zastříť své rozpaky, neboť cítil jakousi zodpovědnost za chlapíka, o němž říkal, že dovede ztropit šprýmy a který teď s hubou otevřenou stál před šlechticem. Duch a žerty v něm zcepeněly. Neřekl pranic, drbal se na lokti a jeho oči mhouraly proti sluněčku.

A právě v okamžiku, kdy se stával již obtížným a kdy šlechtic již otvíral ústa, aby nebožáka poslal do pekel, vstoupila na volné prostranství v končině stohu paní Kateřina, přísná šlechticova choť. Byla netrpělivá, chtěla vyslechnout, jakého trestu se dostalo zloději, který byl chycen rovnou při činu, a vypravila se za svým manželem. Šlechtic, spatřiv svou choť, vytáhl rychle ruce zpod opasku a rozhodil plášť. Nic více. Probůh, vždyť jeho leknutí ani vina nebyly příliš veliké. Vždyť mohl snadninko namluvit své ženě nějakou vytáčku, proč mluví vlídně s chlapíkem, který

mu pustoší sýpky, vždyť paní Kateřina byla lepší než její pověst, vždyť šlechtic ve špatné chvíli, když ho mořila nějaká můra, vyváděl tisíc nepředložeností, z nichž každá byla tak pěkně vymyšlena, že paní Kateřina mohla vyletět z kůže. Teď však se šlechtic sotva

(Zde je rukopis přerušeno.) Kdysi dávno před časem, o němž je řeč, prodléval šlechtic Jan se svým pánem v severních zemích. I přihodilo se jednou v těch končinách, že k stanům šlechticů zavítal jakýsi člověk velmi bohatý a velmi neduživý. Ten člověk měl pak sen uprostřed tábora. Zdálo se mu, že svatý apoštol sestoupil k němu s nebeské výše a že mu řekl:

„Příteli, proč naříkáš?“

Nemocnému byla pak v těch snách propůjčena křepká postava a jasný hlas. Stál zpřímá, vlasy mu vlály, jeho oko se jiskřilo jako v čase rané mladosti, pokud měl přímou páteř a v hrudi odvahu. I odpověděl ten člověk nemocný a vyložil všechno své trápení a ukázal své rány, které se rděly na junáckém těle jako růžové kvítky. Svatý apoštol pokynul hlavou v odpověď, a ukázav na hrozné vředy, odpověděl takto:

„Ránu, která sedí na tvém pravém rameni, seslal na tebe Bůh pro tvoji nestatečnost, druhou ranou, která ti otvírá bok, tě zkrušil pro tvé cizoložství, tvá dlaň se otevřela nesmírnou dírou, abys pomněl, žes přijal svěřený peníz a že jsi jej vydal nikoliv do rukou těch, jimž byl určen.“

Když zjevení promluvilo tak ve snách změnila se postava člověka osloveného v starou bídu a světec apoštol zmizel. Bylo ráno. Zpocen, s vlasy slepenými zlou horečkou, chtěl ten bohatý člověk zavolat své služebníky. Když se jich dovolal a když se shromáždili kolem jeho lože, žádal, aby přivolali nějakého svědka a nějakého kněze. I přišel k němu šlechtic Jan v průvodu jakéhosi mnicha kartuziána.

Stanuli v jeho hlavách a nemocný boháč řekl: „Příteli, který jsi rytířem, a ty, služebníku boží, byl jsem bohat a žil jsem v nešlechtnosti. V jakémisi poblouzení jsem nevychvátil meč, když jsem měl bránit stánek boží, zcizil jsem svěřenou hřivnu a užíval jsem tělesných rozkoší; hle, tak mi odplatil po zásluze Bůh.“

Řka to, ukázal nemocný na své rány. Potom promluvil ke knězi řka,

že chce činiti pokání, a když se vyzpovídal, rozdal všečen svůj majetek klášterům a božím sluhům a částku, která třikrát převyšovala to, co bylo kdysi od něho zadrženo, poslal sirotkům. Tu složil do rukou Janových a snažně jej prosil, aby službu neodpíral a splnil, oč jej žádá. Pan Jan přikývl. Tu nemocný div div povstal na svém loži a prál: „Příteli, vše jsem již rozdal a nic mi nezbyvá mimo vak kožišin. Vezmi si jej!“

Jan odtáhl dlaň od toho daru a zděsil se. Jeho povaha vyhledávala spíše stránky veselé než smutné. Hrůza mu nepůjčila svůj pas, nezbíjel, odvracel se od těch ubožáků, kteří dokonávali na bojišti, a věci hrozné jej odrazovaly, šprým jej vábil. Býval lehké mysli a pranic mu nesešlo na majetku. Proč se tedy měl znesnadnit pro vak koží, k nimž se táhnou špatné vzpomínky? Dal to břemeno sluhům a nedbal o ně a nepoptával se, co by bylo uvnitř toho vaku.

Kteréhosi dne, dlouho potom co se byl navrátil do svého domova, přišlo mu na mysl, co asi ten dar jest, a dal jej otevřít. Tu uzřel kožišiny tak vzácné, že ani on, ani kupec, dobrý kožišník, jich nedovedl pojmenovati. Jejich barvy se třpytily nesmírně, jejich chlup ležel a vstával pod dlaní a jiskřil a praskal.

I sepjal Jan tu kožišinu vzácnou sponou a nosil ji přehozenu přes rameno. A kamkoli vešel, lidé znalí světa a zběhlí v těch věcech, kupci, lovci, východní kramáři a kdejaký prodavač mohli oči nechat na tom zboží a divili se říkajíce: „Probůh v jaké zemi žilo to zvíře? Je to kolčava z ráje, či je to kožich nějakého lva, který sloužil svatému Marku?“

O velikých svátcích odíval se Jan tou koží. Ležela na jeho plecích, od prsní puklice až k nýtům pod levou lopatkou se stkvěla na zbroji a nic nebylo nad ni krásnějšího.

V den, na nějž připadá památka zmrtvýchvstání, položil tu krásnou kožišinu na rameno svého syna a řekl:

„Synu z levého boku, tvá postava je přímá, tvůj zrak je jiskrný a tvůj duch je nádhernější než chamradina, v kterou se odíváš. Máš vetčný kabátec, a to se věru nesluší na prvorozeného syna. Přehod' si tedy přes rameno plášť z té kožišiny.“

Jan políbil otci ruce a šel toho dne do chrámu tak vyšňořen, že se lidé po něm ohlíželi.

Ale stalo se, že syn z manželského lože stál toho dne jen u chrámových dveří a že věšel hlavu a že byl roztržit. Ví Bůh, jak málo poslouchal poselství oběti, ví Bůh, že hněv a zloba a chtivost pomsty se zahrnula v jeho mysli. Když postavili před něho jídlo, hleděl k okraji stolu, když byl čas k spánku, nezamhouřil oka, sešel, byl kost a kůže. I viděla matka, že ho trápí věc s oděním, a rozhněvala se na synáčka z levého boku.

„Můj choti,“ pravila, „máš dva syny, jednoho z manželského lože a druhého, který se narodil z levého boku. Miluješ je stejně a dej Bůh, aby vzrůstaly příčiny té lásky. Dej Bůh, aby jeden vstával k bitvám a slavně vítězil v králově válce a aby padl před jeho tváří, až naplní počet svých let. Dej Bůh, aby to byla bitva vítězná. To platí o druhorozeném. Pokud však běží o toho, kterýž je Jan, nevykej ho světské nádheře, nedovoluj, aby bral meč, a nechť také nesedá na kůň ve zbrani, neboť jeho jméno již praví, že dojde spokojenosti jen v boží službě. Je chud, naučil se číst a psát, má zbožné vychování, proč mu odíváš zbroj a proč přehazuješ přes jeho rameno kožišinu, která sluší jen velmoži?“

Starý šlechtic luskl v odpověď prsty a jeho tvář se složila v šibalský úsměv. I zdálo se, že jasně před sebou vidí rtu ztepilou postavu s dobře rozloženými rameny a s kadeřemi, které se mísí se srstí kožišiny.

I odpověděl žertem a mhouřil své oko a potrhával ramenem, sleduje myšlenky, které ho unášely až na pokraj nějakého šťastného ráje, o němž sní otcové dítek. Druhého dne však poručil Janovi prvorozenému, aby se oděl tou kožišinou. Syn poslechl s velikou ochotností. Vztyčil hlavu, vykročil, a bylo zřítí pýchu na jeho tváři.

Zatím druhý syn Jan přechází po dvoře. Šel k stájím, které byly prázdné, zastavil se u rozpadlých dílen, kde kdysi pracovali řemeslníci a kde teď hnízily vrány. Chodil s místa na místo a v jedné končině odlehlé narazil na Kmitase. Ten starý hlupák si vedl vždy stejně. Hlavu na stranu, v mysli dvě či tři skotačiny, z nichž jedna překážela druhé, ruce v pohybu,

nohy rozkročeny, chtěl prováděti nějakou nezbednost, kterou považoval za chytrý kousek. Jan si ho změřil od hlavy k patě. Nebyl právě v míře poslouchat jeho hlupoty a podivovati se opičím kouskům.

„Táhni,“ řekl, udeřiv ho přes plece, „táhni! Můj otec a všichni sluhové ti řekli, že tě nestrpí v těch našich končinách.“

Kmitas viděl rozhněvanou tvář pánovu a jakýmsi vnitřním poznáváním uznal, že ho pán odmítá. Chtěl tedy uklouznout, zašklebil se, škubne svým ramenem a ta věc se příliš podobá výsměchu. Jakže? Chám, pouhý ničema a šašek se tváří jako nějaký prior kláštera? Ach, to je poslední, co se mi líbí.

I odpověď na chudřasovu drzost se Jan rozpřáhl a vyťal Kmitasovi políček. Když to nebylo nezdořáku vhod, přitáhl si jej o tři pěsti blíže. Kmitas ovšem nečekal. Nebyl dost pokorný, mrav a poddanství mu nevniklo do kůže hlouběji, než co měří maličká síla vlásku. Škubne se tedy, vyklouzne, podskočí a Janovi, tomu uraženému pánu, který truchlí pro své ponížení i krásnou kožišinou, zůstane v ruce kožišina stejně nádherná. U všech všudy, svatá bohorodičko a vy zpívající andělé, vždyť ta srst vstává a lehá při dotyku ruky, vždyť srší jiskrami a praská pod palcem, vždyť se podobá té skvoucí kožišině, kterou dnes otec přehodil přes úzká ramena synáčkova. I pohlédne Jan na tu kožišinu blíže, roztřese ji, švihne jí o kolena a složí ji vposled pod svou paži. Dám ti, cháme, koně a obrok pro toho koně a jídla na sedm dní. Dám ti i uzdu i plášť.

Potom zavolá Jan služebníky a káže jim, aby vyvedli jeho klisnu a přinesli dost jídla na cestu. Kůň stojí připraven. Je to rousňák, má pronesený hřbet a jeho nohy se těžce stavějí na zem. Pytel na jeho hřbetě je poloprázdný, popruhy z vepřovice, plášť z ledabylých rukou. Kmitas položí ruku na hřbet té klisny, váhá, usmívá se, pranic se mu nelíbí ten dar. Vposled se vrhne k nohám prvorozeného syna a prosí a žádá a naříká. Můj věrný pane, neodháněj mne z místa, kde prodléváš. Půjdu s tebou, budu tě následovat zpovzdálečí, budu klusat po boku tvé klisny. Prvorozený syn neví však co by odpověděl. Připadají mu myšlenky na otce a na přísnou paní máť, která se nerada dívá na to divoké stvoření, tu se

však dotkne kožišiny a souhlasí. Usměje se, kývne hlavou a Kmitas objímá jeho kolena.

Srážky

Hospodář, syn druhorozený a syn z nemanželského lože jedou na lov. Naprovází je služebnictvo, žádný pes neběží v jejich stopách. Jedou sami, jedou na bystrých konících a jen Kmitas jde po jejich boku. Kráčí s rukou na klisnině uzdě, klusá, co chvíli se vymrští do sedla, co chvíli se sveze dolů. Je vesel, jeho hlas jasně zní, jasně vykřikuje k modrému nebi. Tu houká jako houkají sýci, tu napodobuje skřek orla, tu pořvává jako nějaký dravec.

„Ustaň, chlapíku,“ praví hospodář a směje se chámu, který se dovede tak šklebit. Ví Bůh, je na něj pěkná podívaná: boží slunce rozhodilo na tisíc skvrnek po jeho hladké tváři, houští jej stíní mihotáním lístků, pot se mu perlí na čele a jeho oddaný zrak zjevuje něco boží milosti, neboť odkud ne-li od Boha by se mohla nadít té míry něhy, kterou pociťujeme při pohledu na nějakou šelmu. Ach, přísám Bohu, sám hospodář by rád popleskal toho chlapíka po pružných zádech. Připadá mu, že by Kmitas jako nějaký věrný pes se měl přitulit k jeho nohám a že by v sladké hře měl chňapat po jeho lýtku a kroutit se rozkoší, že pánova ruka spočinula na jeho srsti. Ach, zdá se mu, že ta rozkoš by stoupala od dotyku srsti vzhůru po paži, až by zalila hrud' hospodářovu. I vztáhne ten urozený pán ruku, chce se dotknout toho člověka, ale nemůže dokonat, co si usmyslil. Nemůže snést myšlenku, že v tom marném těle je duše pohanská a nečistá.

Po hospodářově boku jde pak bystrý kůň Janův a váhavá herka syna z nemanželského lože. Bystrý kůň má hbitého jezdce, i hýbe se volností, tu skáče, tu se vzpíná a něžný syn odpovídá jeho rozmarům s velikou hravostí. Je to veselá hra. Zatím po boku levém se vleče špatná, dýchavičná klisna. Ďas ví, kterak se do toho bídneho těla vejde tolik

zlozvyků. Má hubu napříč, kouše si vlastní jazýček, vypadá jako umučení s tou červenou oháňkou, jež je tak dlouhá jako jazyk nějakého čerta. A mladý pán? Pan Jan z nemanželského lože? Ach, je to bystrý chlapík, ale jeho myšlenky se táhnou jako čápi, již dole sledují hejna ptáků. I zní mu něco u ucha a nějaký proud mu bere srdce a nějaká žalost mu vnuká špetku opatrnosti, aby se nesmál příliš hlasitě. Ach, mluví krásně, ale uprostřed řeči pohlédne na špičky svých škorní či někam do kouta, kde sedí na své přástvi křížák a znenadání je mu vlastní hlas k smíchu a udivuje jej, jako by slyšel po prvé vypravovat nějakého člověka.

Tak tedy ti tři, rozveselený hospodář a bystrý syn a syn zádumčivější se derou starými lesy. Jedou dál a dál. Tu na pokraji hvozdu je slyšet lidský hlas. Volá to kupec, pouhý kramář z nějakého města. Rozbil zde stánek. Měří, ohání se s jakýmsi učeným sluhou hloupou třínožkou a pro obveselení ptáků se napaňuje někde na loukách.

Hospodář a všichni šlechtici pohrdají tím neurozeným člověkem a vyhýbají se mu. Sám klečí v kostele, sám jídá ve svém stanu, sám a sám spává na volské kůži, sám snáší půst, leda že by nějaký vyzáblý písař mníšek s ním chtěl sdílet stan. Vypravuje se, že mu král postoupil část svého zboží a že mu rozkázal, aby se svými slouhy zřídil nové dvorce v pustinách a rozdělil lány. Ten člověk jest pak právě na cestě, po níž kráčí hospodář. Ten pohled vyrazí šlechtici z prsou dýchání, šubne ramenem, vraští obočí.

„Synové, ty lože manželského i ty můj synu prvorozený, na cestě před námi je člověk a tomu se nedostává ani cti ani hrdosti. Král prý mu svěřil rozdělení země a já, kterémuž bylo popřáno hleděti do královny tváře, nemohu tomu uvěřit. Ten, kdo vysoko hledí, nemůže popatřit na podobného ubožáka, kterýmž jest kramář a bídník. I pravím vám, abyste nedůvěřovali jeho ctnosti a kdykoliv na vás zahouká, abyste odpověděli hlasem svého obušku a zahráli mu na ten nástroj.“

Zatím co šlechtic takto mluvil, stalo se, že průvod kramářův vyšel na malou mýtinku. Jeho sluhové, nesouce divná zavazadla a dále bečky, krokvice a dlouhou dubovou lavici a dále desku, vkročili do plného světla.

I bylo zříti kupce pochmuřeného obličeje a sloužící v barevných kamizolách. To nestojí za řeč, ale támhle, u všech rohatých, je náš Kagan, náš nevolník, náš troup, který nám sloužíval v Boleslavském za poslíčka z chléva. Hospodář na něho shlédl jako zlý jestřáb na zajíčka. Pustil otěž, zahoukal, vystoupil ze stínu:

„Stůj, ďáble, Bůh tě určil k poslušnosti, káže tobě a všem tobě podobným chudásům, abys sloužil svému pánu a v místnosti pečoval o jeho majetek. On zodpovídá za tvou duši před pánem a ty mu máš stříci majetek a vše, co znamená jeho prospěch, máš do posledního dechu konati. Co však jsi učinil na místě toho? Jsi tam, kam tě prozřetelnost postavila? Jsi v končině hospodářova dvorce či přecházíš s cizím darmošlapem a chytáš lelky a přenášíš nástroje, jež nějaký ďábel sestrojil na potupu moudrosti a pravdy? Táhni mi z řady toho bradatého chasníka, který je sám sluhou a který by tedy neměl užívat služek.“

Ubohý podruh, jemuž platila ta řeč, dobře rozuměl, ale nezdálo se mu, že by laskavý hospodář se tak rozvztekl pro věc, která byla stará a na kterou všichni již pozapomněli. Pah, svět se nezkříží, hvězda se neuchýlí ze své dráhy, jestliže nějaký chudý lazar odběhne od chudého pána. Jeho miska bývala vždy prázdná, chodíval pustnoucím dvorem s dlaněmi na loktech, jaký tedy div, že se mu zachtělo příjemnější služby, jaký div, že se rozběhl za prvním pánem, jehož měšec je nadit penízky a z něhož tryská zlatý proud.

Chudás Kagan, nehodný služebník, který se tak moudře poradil s Vaňkem, stál tedy bez pohnutí. Trochu se usmíval, trochu jej brněla záda, neboť konec konců člověk nikdy neví, co vykoná ta sličná paní náhoda či její sestra, která se nazývá spravedlnost. Škrabal se dvěma prsty za uchem a byl by vsadil duši, že se boleslavský hospodář pustí do smíchu, proud zadržného dechu byl by v tom okamžiku vyrazil z jeho úst a byl by se rozrehtal jako v šťastném snění.

Na neštěstí opakoval hospodář svou otázku způsobem ještě nakvašenějším. Popojel výhruzně směrem ke kupcovu průvodu a jeho synové přejeli jen tak mimochodem prsty po tětivě. Kupec, nerozuměje z

toho výjevu naprosto ničemu, dovedl si domyslit, oč asi běží, ale protože neměl právě v té jediné věci lehké svědomí, přidal do kroku a chtěl zmizet s místa nevlídného jednání. Ono je totiž pravda, že měšťan stejně dobře jako urozený pán věděl, že zvát nevolníky z domu cizího k svým službám a poskytovat jim útulek a jídlo a pití není právě nic pěkného. Hrome, kdopak má zastávat, aby se nepřetrhla šňůrka korálů, je to věc nevolníků či věc lidí urozených, a má jim kupec, který je v naší končině cizí a který jen svému zlodějství díky nechodí v zedrané kytlici, neboť jeho pan otec a jeho paní máť se narodili někde pod hlávkou zelí a neměli dohromady majetku, než by složil ubohý čtyrák, ti lidé dočista nepodobní šlechticům, bradáči, kostihryzové, jen ti mohli se dopouštět věci tak mrzké, která více než nějaký jiný hřích připomíná krádež a zlodějství.

A dále je pravda, že pan hospodář z boleslavského statku vůbec nedbal o své lidi a že jich měl více než dost. Eh, nebyli mu k ničemu ti darmojedi, neboť jeho políčka zarůstalo trní. Teď však, když se s jedním z těch, kteří od něho zběhli, setkal po kupcově boku, když viděl, že je kupec vypasen a podruh že má mastnou bradu, zmocnilo se milého chlapíka chvění a zlost. Vykřikl na nešťastníka po třetí, a když se ten člověk nehýbal a když ani kupec nevěděl, co má odpovědět, natáhl milý hospodář luk a vyslal k chasníkovi střelu. K ďasu, střela byla dobře mířena, ale jakýsi dobrý duch vybídl nešťastníka ještě včas, aby se odklonil s místa, kde stál. Odskočil, padá na zemi a střela svištíc jako nějaké strašné slůvko přeletěla přes jeho hlavu a zasáhla široký, tučný krk kramářova koně. Rozumí se, že se zvíře dalo do skoku, že se vzepjalo a že krásný svět nechtělo opustit jen tak s pohozením ocasu. Ach, světe příliš krutý, aspoň v hodinkách smrti dejte svým stvořením špetku důstojnosti. Dovolte jim, aby se nesvíjeli na mučidlech, netrvejte, aby hopsali majíce roztrženou velikou cévu, nekažte jim k poskokům a k reji, když vzápětí a po třech strašných skocích bude jim se zvrátiti do malé úžlabiny hrobu.

Kupec, jehož oko uvyklo bdělosti spíše při jednání na trhu než v poli, neměl skoro tušení, co se přihodilo. Div nespadol s koně, jeho přihlouplá tvář bledne, leknutí mu hrká srdéčkem, jeho levá dlaň mokvá krví. Vznese

ji k svým zrakům. Můj bože, vidím snad správně? Jsem raněn? Tu již kůň umdlévá, již poklesl, již padá střemhlav na zemi a za dvě chvíli jistě dokoná. Jen tak tak seskočil kupec s koně. Stojí naproti šlechtici a jeho brada se chvěje zlostí. Jeho pěst je zařata, bílé zuby se lesknou v houšti plesnivého vousu. Mluví, kletba za kletbou, urážka za urážkou se hrne z jeho úst.

Ale šlechtic si již zchladil zlost. Je klidný, směje se, opírá se o luk a směje se z plna hrdla. Směje se kramáři, který se ve svém chalátě podobá nějaké vráně, směje se jeho poskoku, směje se jeho křivé tváři, jeho krátkým posuňkům, jeho písklavému hlasu, jeho bezmocným slovům, jeho pošetilosti i pýše. Kat sper chudáka, čím se chce opřít tomuto příboji veselosti a zdraví. Dobrý hospodář, vznešený jako kníže, se synáčky, z nichž jeden může být velmi dobře biskup a druhý purkrabí či zemský hejtman v nějaké dobyté zemi, se nemá smát? Jakže, myslíte, že proto, že se mu tu a tam nedostává nějaká špetička na majetku, že bude zakřiknut, že bude sedat v koutku a nadýmat ústa naprázdno a mluvit polohlasem před chasníky, jejichž hřbet se doposud prohýbá pod tíhou ran, které nasbíral jejich ničemný rod od těch, kdo vládnou bičem? Eh, eh, eh, dejte si zajít chuť! Pan Boleslav jako urození pánové má hlavu trochu zvrácenu, ústa dokořán a nohy rozkročeny, bije se do stehen a běda těm, kdo poslouchají, běda pošetilým naslouchačům. Dozví se, co si myslí o všech kramářích.

Když se pak dost nasmál, pokynul Kmitasovi a svým synům, aby uchopili kupce za ramena. Nešťastníku, neškubej sebou, zůstaň v pokoji, v klidu a mírně přijmi pohanění, neboť po pravdě řečeno, kdopak by tě mohl vytrhnout z těch rukou, které tě svírají. Na dvě hodiny cesty není človíčka, živáčka, jsi ztracen, Pánbůh tě vydal na milost těm urozeným katanům. Ach ouvej, teď je pozdě naříkat, ale neměl jsi, můj milý, tak a posupností mluvit o urozených lidech. Věz totiž, že to je dar nebes.

Když se šlechtic vynadával na kupcovo ustrnutí, navinul mu jeho dlouhou plesnivou bradu na lovecký nůž a druhým nožem ji dal uříznout. Chlamst! Nešťastný kupec se tak zapomněl, že se chtěl vrhnout po té

zločinné ruce jako nějaký ohař. Ale Kmitas, neboť on to byl, komu bylo dovoleno zhanobit nesmírně bohatého kupce, odtáhl ruku s takovou rychlostí, že se mihla jako křídlo nějaké kletby. Potom dal šlechtic pohodit ostříhané vousy po cestě a koncem Kmitasovy hole vrazil několik ran svému nevolníkovi i jeho pohaněnému pánu.

Prosba o příspěví

Kupec Markvart sedí za stolem ve své chýši. Jeho pravá ruka spočívá na stole a levice mu visí podle těla. Je schýlen, skrývá svou popleněnou bradu a zármutek a hněv mu škube rtem. Kruh jeho přátel obklopuje stůl, přitahují si pláště, pokašlávají. Jeden si přeje dlaní kolmé vrásky, druhý si stáhne čapku až na obočí. Když uplyne chvíle ticha, zdvihne kupec pěst se stolu, zvrátí se na opěradlo své stoličky a promluví, nedívaje se na své návštěvníky:

„Bud' proklet ten, kdo uráží člověka bezbranného a ať se mu nedostane žádného zdaru. Ať ho papež zbaví křesťanství, ať mu král odepře vody, ať nesmění chléb za své bohatství a ať se to jeho zlato rozptýlí do všedi konců světa. Ať se mu posmívají jeho nepřátelé, ať plamen zžírání jeho zboží, a nechť má devět truhlic pěkných úpisů, ať je všechny zvedne nějaká vichřice. Ať se rozletí. To nechť platí o tom, kdo uráží, ale ten člověk, který byl potupen a který vzal špatnou odplatu a který by strpěl tu pohanu a nevstal k odvetě, ten nechť platí mezi přáteli za kapouna, špatného samce a mezi nepřáteli nechť je nazýván jmény, kteráž jsou pro slámu a vymlácené obilí. Choť jeho nabývá práva vzpouzeti se jeho úradkům, dítky se mohou vysmívat, syn nepovstane před ním, když vkročí do domu z daleké cesty, místo za stolem mu zaujme nějaký dlužník, na misku vah nechť mu nasadí zesponu přílepek, a až bude měřit sukno, nechť je jeho loket kratší o dva palce. Nechť je tupen, nechť neseď na kostelní lavici, nechť neslyší mše svaté, nechť zpovědník jej mine v hodině smrti.“

„Dosti, nespílej, nesvolávej pohromu na svůj dům! Nevkládej na svou hlavu tolik prokletí, vždyť mluvíš o sobě, kupče. Právě tvá brada byla potupena.“

„Kdybych byl mlád, kdyby po mém boku stál nějaký syn, kdyby moji přátelé nedleli v cizích zemích, stanul bych před hnízdem pana zbojníka. V mé pravici by ležel meč a ruce mých přátel by svíraly dobré zbraně. Bůh chce jinak, oslabil mou paži stářím a únavou, nedal mi syna, rozptýlil můj rod po širém světě. Ach, nevyženu drzého nepřítele z jeho hrádku, nerozvalím jeho zídky, pod mou ranou nepukne jeho zhyzděný štít. Nikoli, slyšte dobře můj pláč, nebudu pomstěn, můj nepřítel ztuční mou křivdou, prisvojí si všechny majetky, které mají přejíti v mé držení, upevní svou moc v končině, která je plna dobré sklizně, zatím co v jeho stodolách se honí vítr. To vše se stane, jestliže se někdo z vás nenajde, kdo by se ozval.“

Když kupec dospěl až k tomu místu své řeči a když ostatní kramáři neměli co říci a když je opouštěla statečnost a slova útěchy jim špatně přicházela na jazyk, ozvalo se nějaké zapraskání před dveřmi té světnice. Tu přistoupil ke kupci dobrý pán Alonzo z Pavie a položil dlaň na jeho loket a jal se jej těšiti.

I byla mezi Alonzzem a kramářským bohatcem jakási tichá úmluva a nevraživé přátelství. Alonzo neměl peněz nazbyt, ale kramář si jej nad jiné vážil pro jeho otevřenou řeč a volné mravy a statečnost. Pranic mu nebylo zatěžko vrhnouti se na sto jezdců a jistá smrt by jej nedovedla zadržet od ztřeštěných podniků. Tohoto Alonzza povolal kupec Markvart svého času z města, kde stála jeho kolébka. I znali se od mladosti a to přátelství, nikoliv bez škodolibosti snášené a uzavřené, stálo pana kupce pár pěkných kop.

V tom nářku a v tom rozjímání byl celkem Alonzo jediným mužem, který mohl dobře odpovědět, a kdyby nějaké ucho dovedlo slyšeti hnutí myšlenek, ozývalo by se kupcovo toužení aspoň tak hlučně jako tisíc bubnů, že chce a že si přeje a že dozajista počítá s jeho pomocí. Bože milý, jak jinak? Nenasloužil jsem se vaší urozenosti, až mě svědí hřbet,

nebolí mě ruka od vyplácení částek a záruk, nedal jsem vám u příležitosti zbytečně slavných křtin, neboť váš nejmladší synek je páté dítě vaší manželky? Nuže, k tomu křtu jsem vás podělil takovými dary, že se jich nedostává ani knížatům. Když to všechno zvážíte, budete mít dojem, že je čas, abyste udeřil pěstí na svůj meč a abyste se horempádem vypravil vymlátit toho šlechtice z jeho zboží.

Alonzo, dobrák Alonzo, neměl o tom, co kupec od něho očekává, ani ponětí. Jakže? Býti takovému kupci něčím zavázán? Nikoliv! Svatá Panna a svatí patronové rytířů nikdy neustanovili nic podobného. Byl svoboden, cítil, že v jeho paži je síla, kterou nic nevládne než rytířské smýšlení. Ale to je ovšem také pravda, že cítil drobet znechucení, dívaje se na zplihlou postavu a smutné kosti pana kupce. Když vposled z této nechuti a opět ze starého závazku pomáhati lidem uraženým složil svou vůli, shledal, že není ani příliš rozhodná ani nevraživá.

„Zmlkni,“ řekl upíraje svůj trochu výsměšný pohled na poškubanou kupcovu bradu. „Zastav proudy těch slz, neboť mi obměkčily srdce. Shlédni tedy na tenhle můj meč, kladu jej mezi tebe a křivdy, které jsi zakusil, a věz, že není očišťovače tak důkladného a bělidla tak mocného, jako je rána. Jsi uražen a posmýkán a poplván? Budeš se skvíti jako neviňátko a nikdy tvoje šaty nebyly tak bílé, jako budou, až tenhle můj meč dopadne na hlavu toho, kdo tě potupil.“

Řka to, rytíř potřepal svou kloubnatou pěstí kupce za uchem a měl se k odchodu. Kdyby kramář nebyl již uražen, možná, že by se byl urazil, takto však mu nezbývalo, než aby předstíral spokojenost. Vyjasnil tvář, kýchal jako pes, když leze z vody, ale zůstala v něm dobrá naděje, že hospodář z boleslavského dvora neodnese ze šrůtky, která jej

Utkání

V boleslavském dvoře mezi chýšemi na spadnutí, mezi rozvalenou zídkou a stavením, kde přebývá urozený pán se svými syny a s dcerami a s chotí Kateřinou, se žene smečka psů. I vpadne mezi slepičí hejno a rozežene je na všechny strany. Kohoutek volá v boj s větví jabloně, slípky se krčí kdesi v hraničkách dřeva a rozčilenou slepičí nohou vyhrabují nejhlubší důlek. Za hlasitého kvokání a kokrhání vjede potom na dvůr nějaký oděnc a práská bičem. A dále? Na rybníční hrázi, ne příliš vysoké, ne příliš nízké, neboť ani důvod toho sporu nebyl příliš význačný, se jednou sešel starý služebník rodu pana Boleslava s neznámým zbrojencem. Zbrojenec byl tučný, sluha měl opasek jen z hladu a chrastil kostmi. Co měl tedy sluha udělat? Ba, na mou duhu, Pán Bůh jej osvětlil a chlap se uhnul s cesty. V hubě křesťanské pozdravení a v ruce pěkně ukryté za hřbetem pěkný obušek div se netřel třpytnou, jak se říká, hladinu zrcadla vodního.

„To se mi líbí,“ řekl zbrojenec, „ale nechtěl bys mi vedle pozdravení říci kolik má kohout noh a proč se pekou jen po jedné straně?“

Pah, sluha, staré dobrotisko, zůstal s hubou dokořán. Stojí, škrábe se za ušima, a netuše nic zlého, vyjme ruku, v níž drží krásný, tuhý, pokrvácený, v ranách vyválený, bolestí třískaný obušek. A tudy na to chlape zdvořilá, kdybych ti byl nedal hádanku, byl bys mi ty dal sochozem! Ach sláva loňskému sněhu, šňupko, mám tě, už se nevzpamatuješ. Při podobných říkánkách jal se milý zbrojenec bušiti do chasníčka a ztloukl jej jako žito.

Asi za pět dnů byl pak ten zlořečený zbrojenec právě na tom místě a na hrázi v dubinách pod modrým nebem zpráskán jako pes a div nevypustil svou rozchechtanou duši.

To vše se, jak dá rozum, doneslo k uším pana urozeného Boleslava a jak by smet i k Alonzzovi. Hospodář obchází právě svůj dům, je rozveselen, chechtá se do vousů, mne si ruce, je rozveselen, že chasa navzdory hladu se dovede bít; je totiž pravda, že všichni dohromady, pán i

služebníci, mají svůj všechen tuk na límci kabátce. Hospodář se dívá na oblaka, zívne, opíše rukou kruh a dá své paži spočinouti volně podle těla, naslouchá nějakému pískotu malých psíčků, myslí na věci utěšené a je mu do smíchu a nejspíše by spal.

Když tak v snění urazí dobrou míli, hle, znenadání je slyšeti klus koně těžkého bijce a před koněm přejíždí Alonzo. Křičí, bije na svůj meč, tříská do štítu, tupí pana Boleslava, jeho choť, jeho syny a nenechá ani na služebnících ani nitky poctivé.

„Vari, povídám, táhni odtud, hlupáku, nikdo nerozumí tvým psím hádanicím, ale že mluvíš nepočestně a že se sápeš na čest, to lze poznati z postavení tvých šeredných úst.“

„Taste meč,“ odpovídá a na každou otázku a na každé slovíčko se ozve jen to vybídnutí.

Když věc trvá již příliš dlouho, praví šlechtic takto: „Což ty vlku víš o mé síle a mém pohrdání? Jedno by mohlo vzbuditi vítr, který by tě zanesl až k branám ráje, a pokud jde o druhé, neřeknu to, abych tě nezabil již silou toho slova.“

A to jest tedy pravda a jistota neomylná. Pan šlechtic nadouval tváře a pro jistotu se opřel o mohutný dub, aby snad nějaký úkladník nemohl obejít jeho záda. Tak čelem proti nepříteli a dočista bez závanu nějakého strachu vedl svou při. Bylo mu stále veseleji a veseleji.

Zatím uvnitř domu uchopili oba synové meče a derou se ke dveřím. Jeden má meč křížácký, druhý meč, jímž nějaký strašný mečník mával v bitvách, kdy čert byl malé pachole.

„Příteli, jsi můj bratr, jsi syn jednoho otce, tvoje jest prvorozenství, tvoje je obratnost i láska otcova, tobě platí jeho milování. Proč však se pídíš po boji? Proč mi chceš všechno urvat? Zůstaň jako ten, kdo myslí na věci věčné, vpovzdálečí a nehledej srážky.“

„Ach,“ odpovídá ten prvorozený syn, „nikdy toho nebylo, aby starší bratr před mladším ustupoval, žádná kniha o tom nekáže, žádní příkladové nás tomu neučí, ale co svět světem bude stát, synové nejstarší stanou po bok otců a budou chňapat rány, které jsou na ně mířeny.“

Řka to, pohnul se s takovou jistotou a s takovou odhodlaností, že nebylo možno nevěřit, jak věc dopadne. Jak, což jest na širém světě síla, která by mohla zastavit vůli, přival nějakého snění? Pah, chcete lapat do sítí ty věčně krásné a věčně pošetilé myšlenky, které táhnou hlavou lidem andělského věku? Chcete zrychlit let jejich srdce, chcete je zpražit nějakým výkladem rozumu? Pah, jest díky bohu řada blázínků, kteří by se raději dali na prášek potříti, než by ustoupili od svých marných snění.

Ozbrojen, neozbrojen, s dřevcem či s holýma rukama, prvorozený syn byl stokrát hotov se vrhnouti na pana Alonzza. Hněv zvedl mu bujný vlas, jako nějakému kohoutkovi vstává hřebínek, potřásl hlavou, v níž se sny o bojích smísily s hněvem urážek.

S uchem zalehlým, takže věru nevěděl, co jeho bratříček a jeho dobrý otec odpovídá, s uchem zalehlým, s očima podlitýma krví a v pěsti těžký meč vyšel prvorozený syn vstříc Alonzzovi a vedl jej na udupané místo. Tu vzkřikl, aby se bránil, vrhl se na starého sekáče a byl by jej dozajista zabil, kdyby věc spočívala jen v síle a zarputilosti.

Alonzzo byl však člověk, který dávno přešel vrcholem svých dní a vrcholem svých sil. Nebylo s ním pranic, pokud jde o nějakou svěžest, ale vyznal se v boji! Ovšem! Žilka se v něm nezatřásla, když na ostří dopadly zběsilé buchy meče křížáka. Mohl prvorozeného syna třikráte roztít, třikráte jej mohl bodnouti. A jednou v osmé mezižebří se strany šípové, jednou zpříma rovnou do končiny krkavic, po třetí v bok či v proláklinu pánve. Bůh s námi, na starém šlechtici vystával smrtelný pot a matka, která nepovila toho synáčka, byla blízka mdlobě.

Když však nadešla chvíle, příznivý nějaký anděl, který slétává ku pomoci snílkům, postavil se po bok prvorozeného a vedl jeho ránu a opřel se o meč tak, že ten meč zasáhl svým hrotem lebku Alonzzovu a že ji pootevřel po všech měkkých částech až ke kosti.

I svalil se Alonzzo k zemi a lidé jeho a lidé kupcovi, kterých byl plný dvorec, odnesli jej v pláštích do sídla kupcova. I hrozili zdviženou pěstí a potřásali kopími. Ještě v dálce, když až k pasu je kryl násep, bylo zříti tu blýštící se zbraň. Ještě z veliké dálky mohli jste zaslechnouti vyhrůžky a

lítostivé lání.

Nespokojenost

I zdálo se, že věc nicotná byla zaplácena příliš velkou cenou. Alonzo sotva na svém loži popadal dechu a nešťastný strůjce té pohromy dobře si vzpomínal na hrozné chvíle, za nichž se mu meč v ruku zdál marnější než peroutka. Probůh, nemohl zapomenouti, jak mu poklesávala kolena pod mocnou ranou, ach, vždyť nemohl udržeti meče, který se pootáčel jakýmisi záludnými údery, a každá vzpomínka na těch několik okamžiků vhněla mu do hlavy žár a přival nenávisti. Znáte tu myšlenku, jež vás s místa na místo vyprovází, jež vás bodá, jež vás vrhne z hlubiny spánku v střed truchlivého bdění, v střed ošklivosti nějakého skutku, za nějž se hanbíte a za nějž budete vždy zodpovídati s utajenou slzou hanby. Ach, býti poražen, zdeptán, rozsápán, mrtev, nemyslit, nevzpomínat si, ztratit vědomí, ach jaké je to blaho a jaká hanba státi rozechvěn s plaménkem bázně v bledé zornici.

Prvorozený syn by stokrát raději byl ležel mrtev než připustil, že jeho tváří přešel závan strachu. Bouřil se proti tomu pomýšlení, trnul, že mu je někdo vyčte, domníval se poznávat na všech tvářích podobné obvinění, neboť, aby pravda aspoň v těch věcech nezaručených byla řečena, jest pravda, že v onen krátký okamžik propadl strachu a že se chvěl. Jako zvěř, která cítí smrt chňapající po jejích nohou, se se zuřivým okem vrhá na smečku lovců, tak se ten prvorozený syn postavil šlechtici Alonzzovi. Všechna urputnost hněvu právě probuzená, všechna zášť děcka, jež je překonáno, vše nepřátelství člověka, který je shledán méně platným, vešlo v sílu jeho ramene, i zasadil Alonzzovi ránu tak mocnou, že ji žádná obratnost nemohla odvrátiti. Ach, ta rána padá vteřinu po vteřině, vrací se, zasahuje duši toho člověka. A jest pravda, že po zápase měl Alonzo ránu na hlavě, ale jeho duch a jeho spokojenost nebyla tou ránou rozjítřena. Naproti tomu nešťastný šlechtic, jakkoliv zvítězil, viděl se po

(Zde končí neopravený rukopis Vladislava Vančury.)